

مراحل انس با قرآن

و سیر مطالعاتی در

دانش‌های قرآنی

- عمومی، نیمه تخصصی، تخصصی

- دکتر محمد علی رضایی اصفهانی

- مرکز قرآن و عترت حوزه های علمیه
- و موسسه فرهنگی پژوهش‌های قرآنی [illegible]

بسم الله الرحمن الرحیم

انس با قرآن و سیر مطالعاتی در دانش های قرآنی (عمومی - نیمه تخصصی - تخصصی)

نویسنده:

محمد علی رضایی اصفهانی

ناشر چاپی:

انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

انس با قرآن و سیر مطالعاتی در دانش های قرآنی (عمومی – نیمه تخصصی – تخصصی)

مشخصات کتاب

سرشناسه:رضایی اصفهانی، محمدعلی، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور:انس با قرآن و سیر مطالعاتی در دانش های قرآنی (عمومی - نیمه تخصصی - تخصصی) [کتاب]/ نگارش محمدعلی رضایی اصفهانی؛ [برای] موسسه پژوهش های قرآنی المهدی.

مشخصات نشر:قم: انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری:۷۴ ص.؛ ۹×۱۹/۵س م.

شابک:۱۲۰۰۰ ریال:۹۷۸-۹۶۴-۲۵۳۴-۷۵-۳

وضعیت فهرست نویسی:فیپا

یادداشت:کتابنامه: ص. ۷۳.

موضوع:قرآن-- بررسی و شناخت

موضوع:قرآن -- راهنمای آموزشی

شناسه افزوده:موسسه پژوهش های قرآنی المهدی

رده بندی کنگره:BP۶۵/۳/ر۶۳الف۸ ۱۳۹۰

رده بندی دیویی:۲۹۷/۱۵

شماره کتابشناسی ملی:۲۵۲۹۱۰۲

ص :۱

اشاره

سرشناسه: رضایی اصفهانی، محمدعلی، ۱۳۴۱ -

عنوان و نـام پدیـدآور: انس بـا قرآن و سـیر مطالعـاتی در دانش های قرآنی (عمومی - نیمه تخصصـی - تخصصـی) / نگارش محمدعلی رضایی اصفهانی؛ [برای] موسسه پژوهش های قرآنی المهدی.

مشخصات نشر: قم: انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۸۰ ص.؛ ۹ * ۱۹/۵ س م.

شابک: ۱۲۰۰۰ ریال: ۳-۷۵-۲۵۳۴-۹۶۴-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه: ص ۷۳.

موضوع: قرآن - بررسی و شناخت

موضوع: قرآن - راهنمای آموزشی

شناسه افزوده: موسسه پژوهش های قرآنی المهدی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۰ ۸ الف ۶۳ ر / ۵۶/۳ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵

شماره کتابشناسی ملی: ۲۵۲۹۱۰۲

ص:۴

اهداء

به محضر مقدس پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت معصومش علیهم السلام که آموزگاران حقیقی قرآن بودند.

سپاسگزاری

از دوستان اداره کل قرآن و حدیث معاونت تهذیب و تربیت حوزه علمیه قم و از همکاران مؤسسه پژوهش های قرآنی المهدی که یاور ما در این جلد بودند تشکر می کنیم.

ص:۵

فهرست مطالب

ص:۷

(إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ) ؛ (اسراء/ ۹)

«در حقیقت، این قرآن، بدان (شیوه ای) که آن پایدارتر است، راه نمایی می کند»

درآمد

قرآن نوری است(۱) که دل ها را روشن می سازد.

قرآن سفره ای است(۲) که تا ابدیت برای بشریت گسترده شده است. قرآن بصیرت بخش و راه گشاست.

اما استفاده بهتر از این قرآن نیازمند آماده سازی مقدمات و پیمودن مسیری است، که در طی مراحلی انجام می گیرد. از این رو آشنایی با مراحل انس با قرآن و سیر مطالعاتی آن ضروری است.

در این نوشتار تلاش می شود که این مراحل انس و این سیر مطالعاتی برای مخاطبان مختلف بیان شود.

یادآوری ها

۱ - مقصود از «مطالعه» در این نوشتار فقط «خواندن» نسیت بلکه منظور پژوهش در مورد قرآن است که از مراحل سطحی شروع و تا مراحل ژرف تحقیق ادامه می یابد.

۲ - در این نوشتار تلاش شده که دانش های قرآنی (مثل علوم قرآن - روش شناسی - تفسیرهای ترتیبی و موضوعی و...) تا حدودی دسته بندی شود تا دست یابی به موارد مورد نیاز آسان تر شود.

۱- (۱) (وَ أَنْزَلْنا إِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً)؛ (نساء/ ۱۷۴).

۲- (۲) (هذا بَصائِرُ لِلنّاسِ وَ هُدىً وَ رَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ)؛ (جاثیه/ ۲۰).

۳ – در هر مرحله منابع متعـددی معرفی شده است که به ترتیب اهمیت است و در مواردی نیز منابع اصـلی معرفی گردیده و نیز تلاش شده تا منابع عربی در کنار منابع فارسی یادآوری شود.

۴ – انتخـاب منـابع و ترتیب آن هـا به معنـای ارزش گـذاری در مورد منـابع و نویسـندگان نیست بلکه این انتخـاب به لحـاظ و مصلحت مخاطبان صورت گرفته است.

۵ – از مخاطبان و خوانندگان محترم انتظار می رود با پیشنهادات و انتقادات سازندهٔ خود ما را یاری فرمایند۱.

والحمدلله رب العالمین

محمد علی رضایی اصفهانی

قم – بهار ۱۳۹۰ ش

ص:۱۰

فصل اول: کلیات

اشاره

ص:۱۲

یک: آگاهی ها پیرامون قرآن

درآمد

در این بخش ما برخی واژه های کلیدی فرهنگ قرآن و اطلاعاتی خاص از قرآن کریم و تاریخ آن را به صورت مختصر در اختیار خوانندگان محترم می گذاریم:

۱. واژه «قرآن»

این نام را خداوند در خود قرآن آورده است و این کتاب آسمانی را با واژه «قرآن» یاد کرده است.(إِنَّهُ لَقُرْآنٌ کَرِیمٌ)۱) «قطعاً، آن (قرآن) خواندنی ارجمندی است».

و نیز در سوره نحل می فرماید:(فَإِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّهِ مِنَ الشَّیْطانِ الرَّجِیمِ)۲) ؛ «و هنگامی که قرآن را می خوانی، پس، از (وسوسه های) شیطان رانده شده به خدا پناه ببر!». درمورد واژه قرآن چند دیدگاه در بین قرآن پژوهان وجود دارد:

الف: قرآن از هیچ کلمه ای مشتق نشده و ابتداءً برای کلام الهی وضع شده است.

ب: قرآن مشتق از «قرء» به معنای جمع و گردآوری است. (گردآوری شده)

ج: قرآن مشتق از «قرء» به معنای قرائت و خواندن می باشد. یعنی قرآن کتاب قرائت شده (خوانده شده) است.

د: قرآن از ریشه «قرن» به معنای ضمیمه کردن و پیوستن است و چون حروف و آیات و سوره های قرآن به همدیگر مقرون هستند آن را قرآن می خوانند.

ه: قرآن مشتق از «قرائن» است که جمع قرینه است و چون آیات قرآن قرینه و مؤید یکدیگرند آن را قرآن نامند.

تذکر: البته قرآن کریم نام ها و صفات دیگری هم دارد مثل: فرقان (جدا کننده حق و باطل) کتاب - ذکر - تنزیل - نور - هدی - مجید و...

۲. آیه

واژه آیه در لغت به چند معنا آمده است: علامت و نشانه - جماعت - امر عجیب و شگفت آور و آیات قرآن به تناسب هر کدام از معانی لغوی آیه نامیده شده است:

الف: هر آیه قرآن نشانه صدق آورنده و عجز مخالفان و حاکی از جدایی از مقابل آن است.

ب: هر آیه از جماعتی از حروف و کلمات یا جملات تشکیل شده است.

ج: هر آیه ممکن است از نظر لفظ یا محتوا، اعجاز قرآن رانشان دهد و این عجیب و شگفت آور است.

آیه از نظر اصطلاحی عبارت است از بخشی از حروف یا کلمات یا جمله هایی که از طریق نقل و روایت، حدود آنها مشخص شده است. شناخت آیات قرآن توقیفی است یعنی حدود و مرز آیات از طریق شخص پیامبر (صلی الله علیه و آله)

ص:۱۴

مشخص گردیده است. یعنی ایشان در هنگام تلاوت در رأس برخی کلمات توقف می کرد تا مردم را از حد و مرز آیات آگاه کند.

قرآن کریم ۶۲۳۶ آیه دارد. البته بر طبق شماره گذاری فعلی قرآن که «بسم اللّه الرحمن الرحیم» همه سوره ها غیر از حمد را آیه مستقل حساب نمی کنند.

لازم به ذکر است که ترتیب آیه های قرآن (ضمن سوره ها) نیز به دستور پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) بوده است. که با اشاره جبرییل بوده است.

دانشمندان علوم قرآن می نویسند که هر وقت وحی نازل می شد پیامبر (صلی الله علیه و آله) یکی از نویسندگان وحی را احضار می فرمود و به وی می گفت این آیه یا آیات را در فلان محل از فلان سوره قرار دهد. و حتّی قرار دادن «بسمله» در اول سوره ها به غیر از سوره برائت به دستور پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود.

۳. سوره

اشاره

معنای لغوی: واژه سوره از نظر لغوی به چند معنا می آید:

الف: برخی آن را مخفف «سُؤْرَه» به معنای نیم خورده و باقی مانده آشامیدنی در ظرف می دانند. و سوره قرآن چون قسمتی از قرآن است آن را سوره نامند.

ب: سوره از «سور» به معنای حصار و دیوار شهر است. و سوره قرآن را از آن جهت سوره نامند که مثل حصار پیرامون آیاتی را محصور کرده است.

ص:۱۵

ج: سوره از «سوار» که عربی شـده دسـتواره (دسـتبند) است و سوره قرآن را سوره نامنـد چون مثل دسـتواره آیات را در بر می گیرد.

د: سوره به معنای مقام و منزلت رفیع می آید. و از آنجا که کلام الهی دارای منزلت رفیعی است آن را سوره نامند.

ه: سـوره از «تَسوُّر» به معنـای تصاعـد و ترکیب است و چـون سوره هـای قرآن بر روی هم قرارگرفته است از این رو آن هـا را سوره می نامند.

معنای اصطلاحی سوره

اما از نظر اصطلاحی سوره بخشی از آیات قرآن است که دارای آغاز و انجام است. یا بخشی از آیات که بین دو بسم اللّه واقع شده است.

تعداد سوره ها: قرآن دارای ۱۱۴ سوره است که کوچکترین آن سوره کوثر بـا ۳ آیه و بزرگ ترین آن سوره بقره بـا ۲۸۶ آیه است.

ترتیب سوره ها

ترتیب سوره هـای قرآن که هم اکنون از «حمـد» شـروع و به «ناس» ختم می شود به طور قطع مخالف ترتیب نزول است (که از سوره «علق» شروع و به سوره «نصر» ختم می شود.)

آیـا ترتیـب سـوره هـای قرآن تـوقیفی (بـه دسـتور وحی و پیـامبر (صـلی الله علیـه و آلـه) اسـت؟ در این مـورد سه دیـدگاه بین دانشمندان اسلامی وجود دارد.

ص:۱۶

گروه اول ترتیب سوره های قرآن را به دستور پیامبر (صلی الله علیه و آله) و توقیفی می دانند و در این مورد به روایتی استدلال می کنند که پیامبر (صلی الله علیه و آله) جای آیات رامشخص می کرد و اینکه قرآن در زمان آن حضرت جمع شده بود.

گروه دوم کسانی هستند که اکثریت دانشمندان علوم قرآنی را تشکیل می دهند و بر آنند که ترتیب موجود سوره های قرآنی اجتهادی بوده و بعد از فوت پیامبر (صلی الله علیه و آله) توسط صحابه آن حضرت مشخص گردیده است.

گروه سومی هم معتقدند که ترتیب اکثر سوره های قرآن به دستور پیامبر (صلی الله علیه و آله) و توقیفی بوده ولی ترتیب برخی از آنها به عهده مسلمانان بعد پیامبر (صلی الله علیه و آله) گذاشته شد.

نامگذاری سوره ها

برخی از سوره های قرآن در زمان پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نام هایی داشته است مثل سوره حمد که طبق برخی روایات به نام فاتحه الکتاب (ابتدای کتاب) نامیده می شد و برخی قرآن پژوهان بر آنند که این گونه نام ها از طریق وحی مشخص شده است.

اما برخی از سوره ها و مجموعه آیات پس از وفات پیامبر (صلی الله علیه و آله) به خاطر ویژگی ها و یا اینکه مشتمل بر موضوعات خاصی بودند به نام هایی مشهور شدند که این گونه نام ها توقیفی نیست و از طریق وحی مشخص نشده است. پس به صورت واضح می توان گفت که نام سوره های قرآن عمدتاً به مناسبت

ص:۱۷

ویژگی هر سوره یا موضوع مهمی که در آن طرح شده است نامگذاری شده است و دلیلی بر ممنوعیت نام های جدید برای سوره های قرآن نداریم.

مثال: سوره بقره به مناسبت اینکه داستان «گاو بنی اسراییل» در این سوره بیان می شود نام آن را بقره (گاو) گذاشته اند. در حالی که این سوره دارای نام های دیگری مثل: فسطاط القرآن (خیمه قرآن) الفردوس (بهشت) سنام القرآن (کوهان قرآن) نیز هست.

سوره حمد به مناسبت اینکه در ابتدای قرآن واقع شده به نام فاتحه الکتاب ابتدای کتاب نامیده شده امام نام های دیگری مثل: حمد ام الکتاب (مادر کتاب) فاتحه القرآن – ام القرآن – السبع المثانی – الوافیه – الکافیه و... نیز دارد.

سوره نساء را از آن جهت نساء نامیدند که احکام مربوط به زنان در آن به صورت مفصل بیان شده است.

اسامی بخش هایی از قرآن

طبق برخی روایات از پیامبر (صلی الله علیه و آله) قرآن به چهار بخش تقسیم شده است:

اول: سبع طوال (هفت سوره بلند) که عبارتند از: بقره، آل عمران، نساء، مائده، انعام، اعراف و انفال همراه با توبه.

دوم: مئین (سوره هایی که حدود صد آیه دارند) که عبارتند از: بنی اسراییل، کهف، مریم، طه، انبیا، حج و مؤمنون.

سوم: مثانی: سوره هایی که پس از مئین قرار دارد و از صد آیه کمتر دارد. (البته در معنای این واژه اختلاف است)

ص:۱۸

چهارم: مفصل (سوره هایی که دارای «حم» است به اضافه سوره های کوچک قرآن)

(البته در معنای این واژه ها اختلافاتی نیز هست).

حکمت تقسیم قرآن به سوره ها: برخی از قرآن پژوهان بر آنند که در تقسیم قرآن به سوره ها فواید زیر نهفته است:

الف: معیار اعجاز قرآن یک سوره است مثلاً سوره کوثر و بقره هر دو معجزه اند.

ب: حفظ و به خاطر سپاری قرآن آسان می شود.

ج: تعلیم آن به کودکان آسان می شود.

د: سوره های قرآن همان نقش فصول و ابواب کتاب ها را دارد یعنی نقش تنظیم قرآن را دارد.

ه: با وجود سوره ها خواننده قرآن کمتر احساس خستگی می کند.

نکته جالب در مورد نام های سوره های قرآن: در بین نام سوره های قرآن این عناصر به چشم می خورد:

الف: نام هایی از طبیعت مثل التین (انجیر) الشمس (خورشید)

ب: نام هایی از زمان ها مثل اللیل، الضحی (روز)، والعصر، الجمعه.

ج: نام هایی از حیوانات مثل بقره (گاو) نحل (زنبور) نمل (مورچه).

د: نام انسان ها و پیامبران مثل: الناس (مردم) محمد (صلی الله علیه و آله)، ابراهیم.

ص:۱۹

ه: نام هایی از قیامت مثل القارعه (کوبنده) واقعه، دخان، حاقه

و: نام سرزمین ها مثل الروم، البلد (مکه) و...

ز: برخی اسما و صفات خداست مثل: فاطر، نور، رحمن، ملک

ح: نام ها و صفات قرآن مثل: فرقان، فصّلت.

ط: اصول دین و فروع آن مثل: توحید (اخلاص) - حج، سجده...

ی: مسایل اخلاقی مثل: توبه، شوری

ک: حروف مقطعه نام سوره است مثل: ص، ن، ق و...

۴. اطلاعات قرآنی

اولین آیاتی که بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) نازل شد؛ پنج آیه اول سوره علق (اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ)

آخرین آیه ای که بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) نازل شد: آیه **۲۸۱** بقره (وَ اتَّقُوا یَوْماً تُرْجَعُونَ فِیهِ إِلَی اللّهِ) که پیامبر (صلی الله علیه و آله) دستور داد آن را در سوره بقره قرار دهند و چند روز بعد از آن وفات یافت. اولین سوره ای که بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) نازل شد: سوره علق است. آخرین سوره کامل که بر پیامبر (صلی الله علیه و آله) نازل شد: سوره نصر است.

تاریخ آغاز نزول قرآن بر پیامبر (صلی الله علیه و آله): شب قدر که احتمالاً همان شب **۲۳** رمضان است.

البته برخی مفسران دو نزول دفعی و تدریجی برای قرآن کریم ذکر کرده اند.

تعداد حروف قرآن کریم: **۳۲۱۲۵۰** حرف.

ص:۲۰

تعداد کلمات قرآن کریم: ۷۷۴۳۷ کلمه.

تعداد آیات قرآن کریم: ۶۲۳۶ آیه.

تعداد سوره های قرآن کریم ۱۱۴ سوره.

تعداد حزب های قرآن کریم ۱۲۰ (هر ۴ حزب یک جزء است)

تعداد جزءهای قرآن کریم ۳۰ جزء.

کلمه نیمه قرآن:(وَ لْیَتَلَطَّفْ) (کهف، آیه ۱۹)

نوشت افزارهایی که قرآن با آن نوشته می شد: عسب (چوب نخل) لخاف (سنگ های سفید) اکتاف (استخوان شانه شتر) رقاع (برگ کاغذ یا درخت یا گیاه یا پوست حیوانات) حریر و پارچه و کاغذ (قرطاس).

جهت مطالعه بیشتر در این زمینه می توانید از منابع زیر استفاده کنید:

۱. پژوهشی در تاریخ قرآن کریم، سید محمد باقر حجتی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۵ ش.

۲. التمهید فی علوم القرآن، استاد محمد هادی معرفت (هفت جلد) به زبان عربی که در حال ترجمه است و برخی جلدهای آن ترجمه شده است.

۳. تاریخ و علوم قرآن، ابوالفضل میر محمدی زرندی، به زبان عربی که توسط نویسنده به فارسی ترجمه شده است.

۴. البیان فی تفسیر القرآن، آیه اللّه خویی (ره) به زبان عربی که ترجمه نیز شده است.

۵. علوم القرآن، سید محمد باقر حکیم، به زبان عربی.

دو: مراحل انس با قرآن

درآمد:

قرآن کریم سفره الهی است، که همگـان به ضیافت آن دعوت شـده انـد اما هر کس به انـدازه تلاش و توانایی خودش از آن بهره می برد.

هـدایت قرآن مراتبی دارد. برخی از مراتب آن برای همه مردم (نـاس) است و برخی مراتب آن برای افرادی که شـرایطی را در خود بوجود آورده اند.

گاهی گفته می شود: قرآن برای هدایت همه مردم نازل شده است تا همه را در چتر هدایت خود جای دهد(۱).

و گاهی گفته می شود هـدایت قرآن مخصوص گروهی است. یعنی دریافت مراتب بالاتر هدایت از قرآن برای افراد با تقوا(۲) و محسن(۳) میسر است.

گاهی برخی افراد از معانی ظاهری الفاظ یا حتی نگاه به قرآن اسـتفاده می کننـد و گاهی در آن تـدبّر کرده به عمق تفسـیر آن می رسند.

مـا در این نوشـتار بر آنیم تـا مراحـل آشـنایی و بهره جویی از قرآن را به صورت مختصـر بیـان کنیم، تـا بتوانیم از مراتب عالی هدایت قرآنی بهره مند شویم. باشد تا راهگشای اهل قرآن شود.

۱- (۱) (هُدیً لِلنّاسِ) بقره/ ۱۸۵.

۲- (۲) (هُدیً لِلْمُتَّقِینَ) بقره/ ۲.

۳- (۳) (هُدیً وَ رَحْمَهً لِلْمُحْسِنِینَ) لقمان/ ۳.

۱ – نگاه به قرآن کریم:

این اولین مرتبه آشنایی با کتاب خداست و نازل ترین مرتبه استفاده از آیات الهی است. قرآن نور است(۱) و نگاه به آن عبادت است(۲) و حتی در مورد افرادی که قرآن را از حفظ دارند سفارش شده که آن را با نگاه به مصحف بخوانند(۳).

این مرتبه از بهره جویی از قرآن شامل افراد با سواد و بی سواد می شود. و راهی است برای افرادی که هنوز نمی توانند قرآن را قرائت کنند. در حقیقت هر عضو بدن انسان بهره ای و سهمی از قرآن کریم دارد و سهم چشم و بهره آن همین نگاه به آیات الهی است.

۲ – شنیدن قرآن مجید

دومین مرتبه استفاده از کلام الهی این است که در هنگام تلاوت، گوش جان بدان بسپاریم و با دقت تمام بشنویم.

که خدا فرمود: «و هنگامی که قرآن خوانده می شود، پس بدان [با دقت] گوش فرا دهید و ساکت باشید؛ باشد که شما (مشمول) رحمت شوید»(۴). کلمه «انصتوا» از ماده «انصات» و به معنای سکوت توأم با گوش فرا دادن است(۵).

ص:۲۳

۱- (۱) (وَ أَنْزَلْنا إِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً) نساء/ ۱۷۴.

۲- (۲) . عن النبی (صلی الله علیه و آله): «النظر فی المصحف یعنی صحیفه القرآن عباده» بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۱۹۹، علامه مجلسی، المکتبه الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۵ ش.

۳- (۳) ر. ک: اصول کافی، ج ۲، ص ۴۴۹، کلینی رحمه الله، مکتبه الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۸ ق.

۴- (۴) (وَ إِذا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ أَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) اعراف/ ۲۰۴.

۵- (۵) تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۷۰، استاد مکارم شیرازی، مطبوعاتی هدف، چاپ سی ام، ۱۳۷۲ ش.

سکوت برای شنیدن قرآن در همه موارد و همه جا مطلوب است و استماع قرآن مستحب است(۱) و در نماز جماعت هنگام شنیدن قرائت امام جماعت برای مأموم واجب است(۲). کلمه استماع به معنای شنیدن با میل (اصغاء) است(۳). بر خلاف کلمه «سماع» که فقط شنیدن یا به گوش خوردن است(۴).

این آیه شریفه دو وظیفه برای ما مشخص فرمود:

الف: سکوت در هنگام تلاوت آیات خدا که مقدمه استماع است(۵).

ب: شنیدن با میل و دقت یعنی به معنا و مفهوم کلام توجه کردن. از امام سجاد (علیه السلام) نقل شده است که:

«هر کس حرفی از کتاب خدا را بشنود بدون اینکه خود قرائت کند، خداوند برایش حسنه ای می نویسد و یکی از گناهان او را محو می کند و مقام او را یک درجه بالا می برد»(۶).

تذکر: این مرتبه از بهره برداری قرآن نیز شامل همه افراد اجتماع می شود و حتی کسانی که قادر به خواندن قرآن نیستند می توانند با شنیدن آیات حق دل را صفا دهند.

۱- (۱) ر. ک: استفتائات قرآنی، ص ۱۴۷.

۲- (۲) تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۷۰ و ۷۲.

۳- (۳) ر. ک: مفردات راغب، ماده «سمع».

۴- (۴) استماع از باب افتعال است و نوعی زحمت را می رساند یعنی شنیدن با زحمت. مثل تفاوت کسب و اکتساب.

۵- (۵) چرا انصات در آیه بعد از استماع آمده است؟ جواب: واو در عربی ترتیب را نمی رساند و شاید در اینجا می خواسته بگوید استماع و انصات همراه هم لازم است. هر چند که در واقع سکوت مقدمه فهم و شنیدن قرآن است.

۶- (۶) «من استمع حرفاً من کتاب اللّه عزّ وجلّ من غیر قرائته کتب اللّه له حسنه ومحا عنه سیّئه ورفع له درجهً» اصول کافی، ج ۲، ص ۴۴۸.

۳ – رو خوانی قرآن:

مرتبه سوم استفاده از قرآن آن است که انسان از روی مصحف بخواند یعنی حروف و کلمات قرآن را تلفظ کند، بدون آنکه معانی آن را درک کند. روخوانی قرآن می تواند همراه با مراتب دیگر (مثل نگاه به مصحف و...) باشد. این مرتبه از بهره جوئی از قرآن طیف وسیعی از مردم را شامل می شود. یعنی افرادی که معانی زبان عرب را متوجه می شوند و آنان که متوجه نمی شوند. روخوانی قرآن اولین مرحله تعلیم و تعلّم قرآن است که در روایات متعدّدی سفارش شده که مسلمانان بدان بپردازند. از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است که: «برای مؤمن سزاوار است که قبل از مردن قرآن را فرا گیرد یا در حال فرا گرفتن آن باشد»(۱) و از پیامبر (صلی الله علیه و آله) نقل شده است که: «بهترین شما کسی است که قرآن را فرا گیرد و به دیگران بیاموزد».

در این مرتبه است که توجه خواننده قرآن به زیبا خوانی، تجوید، ادای صحیح حروف و... جلب می شود(۲).

تذکر: هر چند که این مرتبه از آشنایی با قرآن مفید است و مقدمه انس با قرآن است اما نباید به آن اکتفا کرد بلکه این مرتبه پله ای برای عبور به مراتب عالی تر محسوب می شود.

۴ – قرائت قرآن: (مطالعه همراه روخواندن)

قرائت قرآن مرحله ای از مراحل آشنایی با قرآن است.

ص:۲۵

۱- (۱) عن الصادق (علیه السلام): «ینبغی للمؤمن ان لا یموت حتّی یتعلّم القرآن او یکون فی تعلّمه» بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۱۸۲.

۲- (۲) عن النبی (صلی الله علیه و آله): «خیارکم خیرکم من تعلّم القرآن وعلّمه» (بحار، ج ۹۲، ص ۱۸۶).

در آیات متعددی از قرآن سخن از قرائت قرآن گفته شده است برای مثال می فرماید:

«پس آنچه (برای شما ممکن و) آسان است از قرآن بخوانید»(۱). قرائت مرتبه ای از روخوانی است و این مطلب از استعمال عرفی کلمه و معنای لغوی قرائت و روایات به دست می آید. در عرف عرب هنگامی که کسی می گوید «قرأت کتابه» نامه او را قرائت کردم روخوانی همراه با فهم معانی را می گوید.

و در مفردات راغب می خوانیم که: «قرائت ضمیمه کردن حروف و کلمات به همدیگر در راستای ترتیل است و به هر جمع کردن قرائت نمی گویند»(۲). پس عنصر ترتیل در قرائت نقش دارد که بعدا خواهیم گفت که در ترتیل عنصر فهم و تأثر قلبی نقش دارد. در روایات نیز هنگامی که سخن از قرائت به میان می آید می فرماید:

«شما هنگامی قرائت قرآن می کنی که شما را نهی کند و اگر شما را نهی نکند قرائت نکرده ای.»(۳)

یعنی قرائتی حقیقتاً قرائت است که در دل اثر کند و اعمال انسان را تغییر دهد و مانع انجام گناهان شود. و این امور وقتی ممکن است که رو خوانی قرآن همراه با فهم

۱- (۱) (فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ) مزمل/ ۲۰.

۲- (۲) . القرائه ضم الحروف و الکلمات بعضها الی بعض فی الترتیل و لیس یقال ذلک لکل جمع. (مفردات راغب اصفهانی، ماده قرأ).

۳- (۳) عن النبی (صلی الله علیه و آله) «انت تقرأ القرآن ما نهاک فاذا لم ینهک فلست تقرؤه» میزان الحکمه، ج ۸، ص ۹۰، محمد محمدی ری شهری، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، الطبعه الثالثه، ۱۳۶۷ ش. (چند روایت بدین مضمون می آورد).

مطالب آن باشد و در ذیل آیه ۲۰ مزمل (فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ) از امام رضا (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: «هر مقدار قرائتی که با خشوع قلب و صفای باطن برای شما ممکن است بخوانید»(۱).

تـذکر: آنچه امروزه به عنوان قرائت قرآن در جلسات رواج دارد که به عنوان روشـی در خواندن قرآن محسوب می شود، یک اصطلاح در روش های خواندن قرآن است. از مباحث بالا روشن شد که این اصطلاح غیر از معنای لغوی و قرآنی قرائت است.

۵ – ترتیل قرآن

در قرآن کریم به صورت مکرر سـخن از «ترتیل» گفته شده است. و این مرحله دیگری از مراحل آشنایی و انس با قرآن است. برای مثـال می فرمایـد: «قرآن را کاملاً مرتب و آرام بخوان»(۲). «ترتیـل» از مـاده «رتل» است که در لغت به معنای هماهنگی و نظام یافتن چیزی بر طریق مستقیم است و خروج کلمه از دهان به راحتی و به طور صحیح را نیز ترتیل گویند(۳).

در تفسیر نمونه می نویسد: «ترتیل» در اصل به معنای «تنظیم» و «ترتیب موزون» است که در اینجا به معنی

ص:۲۷

۱- (۱) عن الرضا (علیه السـلام): «ما تیسّـر منه لکم فیه من خشوع القلب و صـفاء السّر» (مجمع البیان، ذیل آیه ۲۰ / مزمل و نیز تفسیر صافی، فیض کاشانی، موسسه الاعلمی للمطبوعات، بیروت، بی تا، ج ۵، ص ۲۴۳، ذیل آیه فوق).
۲- (۲) (وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا) مزمل/ ۴.
۳- (۳) الرتل انسـیاق الشـئی وانتظامه علی اسـتقامه... والترتیل ارسال الکلمه من الفم بسهوله واستقامه. مفردات راغب اصفهانی ماده «رتل».

خوانـدن آیـات قرآن بـا تـأنی و نظم لازم و ادای صـحیح حروف و تبیین کلمات و دقت و تأمل در مفاهیم آیات و انـدیشه در نتایـج آن است... در حدیثی از امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «ترتیل» می خوانیم: وقتی از کنار آیه ای می گذری که در آن نامی از بهشت است توقف کن و از خـدا بهشت را بطلب (وخود را برای آن بساز) و هنگامی که از آیه ای می گـذری که در آن نام دوزخ است از آن به خدا پناه ببر و خویشـتن را از آن دور دار»(۱). به عبارت دیگر در ترتیل دو عنصر نهفته است و یا در آن دو مرتبه وجود دارد:

اول: ترتیل لفظی که همان اداء حروف و حفظ وقوف و پرهیز از شتاب در قرائت و پیوستگی در قرائت است.

دوم: ترتیل معنوی که همان تفکر و تأنّی در آیات و خود را مخاطب آیه دانسـتن است یعنی بشارت آن را متوجه خود بدانیم و داروی دردهای خویش را در آیات قرآن بیابیم(۲).

در روایات متعددی به این مطالب اشاره شده است.

تذکر: آنچه که امروزه در جلسات قرآن به عنوان ترتیل مطرح می شود که روشـی در خواندن قرآن است یک اصطلاح جدید است. و از مباحث بالا روشن شد که معنای لغوی و قرآنی - روایی «ترتیل» غیر از اصطلاح مرسوم فعلی است.

۱- (۱) تفسیر نمونه، ج ۲۵، ذیل آیه ۴؛ مزمل با تلخیص.
۲- (۲) «عن النبی (صلی الله علیه و آله) و عن علی (علیه السلام): «فی قوله تعالی:(وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ...) بیّنه تبیاناً ولا تنثره نثر الرمل ولا تهذّه هذّ الشعر قِفوا عند عجائبه وحرّكوا القلوب ولا یكون همّ أحدكم آخر السوره». ر. ك: میزان الحکمه، ج ۸، ص ۸۷.

تذکر: تفاوت ترتیل با قرائت آن است که در قرائت تأکید بر خواندن قرآن بود (که همراه با فهم معانی و تأثیر قلبی باشد) و در ترتیل تأکید بر تأنّی و آرامش و توقف ها در خواندن قرآن است (که همراه با تفکر و تأثر قلبی و دلی است).

۶ – تلاوت قرآن:

تلاوت مرحله دیگری از مراحل آشنایی و انس با قرآن است. در چند جای قرآن سخن از «تلاوت» گفته شده است. برای مثال می فرماید: «کسانی که کتاب [الهی] به آنها داده ایم [و] آن را چنان که شایسته ی آن است می خوانند [و پیروی می کنند]؛ ایشان اند که بدان ایمان می آورند»(۱) و در جای دیگر وظیفه پیامبران (علیه السلام) را تلاوت آیات حق می داند(۲) و در روایات متعددی نیز سفارش شده که قرآن را تلاوت کنند(۳).

کلمه «تلاوت» از ماده «تلی» به معنای تبعیت و متابعت است یعنی از پی در آمدن که گاهی جسم چیزی در پی چیزی در می آید و گاهی اقتداء به چیزی و عمل بر طبق آن مراد است و تلاوت کتاب الهی به معنی قرائت و عمل به امر و نهی آن است پس تلاوت اخص از قرائت است(۴).

ص:۲۹

۱- (۱) (الَّذِینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یَتْلُونَهُ حَقَّ تِلاوَتِهِ أُولئِکَ یُؤْمِنُونَ بِهِ) بقره/ ۱۲۱.

۲- (۲) (هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولاً مِنْهُمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ...) جمعه/ ۲ و نیز بقره، آیات ۱۲۹ و ۱۵۱ و آل عمران، آیه ۱۶۴ و قصص، آیه ۵۹.

۳- (۳) ر. ک: میزان الحکمه، ج ۸، ص ۸۱.

۴- (۴) ر. ک: مفردات راغب، ماده «تلی».

برخی از مفسران در توضیح حق تلاوت می نویسند: این تعبیر پر معنا خط روشنی برای ما در برابر قرآن مجید و کتاب آسمانی مشخص می سازد. چرا که مردم در برابر این آیات الهی چند گروهند: گروهی فقط ادای الفاظ می کنند. گروهی از الفاظ فراتر می روند و در معانی دقت می کنند.

گروهی قرآن را به عنوان یک کتاب عمل و یک برنامه کامل زندگی می پذیرند. یعنی خواندن الفاظ و درک مفاهیم را مقدمه ای برای عمل می دانند. و این است حق تلاوت(۱).

در حدیثی از پیامبر (صلی الله علیه و آله) در مورد آیه ای که می فرماید (حَقَّ تِلاوَتِهِ) آمده است که فرمودند: «تبعیت می کنند آن را حق تبعیت»(۲).

۷ – درس قرآن (مراجعه مکرر به قرآن)

یکی از مراحل استفاده از قرآن کریم، «درس» است. در قرآن به این مطلب در موارد متعددی اشاره شده است.

قرآن در مورد اهل کتاب می فرماید: «آیا از آنان پیمان محکم کتاب [الهی] گرفته نشده، که نسبت به خدا جز به حق سخن نگویند؟! و آنچه را که در آن [کتاب] است درس گرفته اند»(۳).

(وَ دَرَسُوا ما فِيهِ) . از نظر لغوی چند عنصر در واژه «درس» و تحقیق مفهوم آن مؤثر است.

۱- (۱) تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۴۳۱ با تلخیص.
۲- (۲) «عن النبی (صلی الله علیه و آله): فی قوله تعالی: حقّ تلاوته: يتّبعون حقّ اتباعه» ر. ك: میزان الحکمه، ج ۸، ص ۸۴.
۳- (۳) (أَ لَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثاقُ الْكِتابِ أَنْ لا يَقُولُوا عَلَى اللّهِ إِلاَّ الْحَقَّ وَ دَرَسُوا ما فِيهِ)، اعراف/ ۱۶۹.

الف: پیوسته خواندن چیزی یعنی استمرار تلاوت، پس یک بار خواندن درس نیست(۱).

ب: کهنه شدن اثر را «درس الاثر» گویند(۲).

ج: تکرار چیزی درس آن است. و از آنجا که به هنگام مطالعه و فرا گرفتن چیزی از استاد و معلّم مطالب تکرار می گردد به آن درس گفته شده است و اگر می بینیم کهنگی و فرسودگی را «درس و اندراس» می گویند به خاطر آن است که باد و باران و حوادث دیگر پی در پی بر بناهای کهنه اثر گذاشته و آنها را فرسوده ساخته است(۳).

د: باقی ماندن اثر چیزی درس آن است. برای مثال هنگامی که اصل خانه ای از بین می رود (کهنه می شود) و اثرات آن باقی می ماند می گویند: «درس الدار» و هنگامی که اثر علم به وسیله حفظ آن باقی می ماند آن را درس علم و درس کتاب گویند و از آنجا که بقای اثر علم و کتاب به وسیله مداومت است هر گونه استمراری را «درس» گویند(۴).

از مجموع سخنان مفسران و لغویین بر می آید که «درس» در آیه فوق (اعراف، آیه ۱۶۹) به معنای مداومت و تکرار مطالب کتاب آسمانی است.

ص:۳۱

۱- (۱) قاموس قرآن، ج ۲، ص ۳۳۸ ماده «درس» و نیز مجمع البیان، طبرسی، ذیل آیه ۱۰۵ انعام.

۲- (۲) همان.

۳- (۳) تفسیر نمونه، ج ۶، ص ۴۳۴.

۴- (۴) مفردات راغب اصفهانی، ماده «درس»، ایشان سپس آیه (وَ دَرَسُوا ما فِیهِ) را بر همین معنای اخیر یعنی مداومت و استمرار حمل می کنند.

و در جای دیگر می فرماید: «برای هیچ بشری سزاوار نیست که خدا به او کتاب و حکم و پیامبری دهد؛ سپس [او] به مردم بگوید: «غیر از خدا، بندگان من باشید.» و لیکن (سزاوار مقام پیامبر آن است که بگوید: مردمی) ربّانی باشید، به سبب آن که همواره کتاب [خدا] را می آموختید و از آن رو که پیوسته درس می خواندید»(۱).

ربّانی به کسی گفته می شود که پیوند و ارتباط او با پروردگار محکم باشد، چون از ماده «ربّ» است. بنابراین به کسی گفته می شود که به تدبیر و اصلاح و تربیت دیگران بپردازد. پس هدف انبیاء تنها پرورش افراد نیست بلکه تربیت معلمان و مربیان و رهبران است و این افراد کسانی هستند که دو مرحله را گذرانده اند:

الف: تعلیم کتاب دیده اند.

ب: درس کتاب دیده اند.

تفاوت تعلیم و تدریس در این است که تعلیم معنای وسیع و گسترده ای دارد و هر گونه یاد دادن از طریق گفتار و کردار نسبت به افراد با سواد و بی سواد را شامل می شود. اما تدریس به تعلیماتی گفته می شود که از روی کتاب و دفتری باشد پس نسبت به تعلیم اخص است(۲).

ص:۳۲

۱- (۱) (ما کانَ لِبَشَرٍ أَنْ یُؤْتِیَهُ اللّهُ الْکِتابَ وَ الْحُکْمَ وَ النُّبُوَّهَ ثُمَّ یَقُولَ لِلنّاسِ کُونُوا عِباداً لِی مِنْ دُونِ اللّهِ وَ لکِنْ کُونُوا رَبّانِیِّینَ بِما کُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْکِتابَ وَ بِما کُنْتُمْ تَدْرُسُونَ). (آل عمران/ ۷۹)
۲- (۲) بر گرفته از تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۴۸۲.

نتیجه: ما می توانیم به وسیله تکرار تلاوت و درس آن در مرحله ای بالاتر از قرآن بهره جوییم. لازم به یاد آوری است که قرآن کریم بر خلاف بقیه کتاب ها همیشه تازه و شیرین است و با مراجعه مکرّر ملال آور نمی شود.

در روایتی است که شخصی از امام صادق (علیه السلام) پرسید که: چرا هر چه قرآن بیشتر نشر می شود و درس داده می شود شیرین تر می شود، حضرت فرمودند: چون که خداوند تبارک و تعالی قرآن را برای زمان خاص و مردم معینی قرار نداده است. قرآن تا قیامت در هر زمان جدید و نزد هر قومی شیرین و تازه است(۱).

۸ – حفظ قرآن (یاد سپاری قرآن)

یکی از مراحل استفاده و بهره برداری از قرآن، حفظ و به خاطر سپاری آیات این کتاب الهی است.

در روایات اهل بیت (علیه السلام) بر این مطلب تأکید شده است.

در روایتی از پیامبر (صلی الله علیه و آله) نقل شده که: «خداوند قلبی را که قرآن را در خود جای داده عذاب نمی کند.»(۲)

آری اگر قلب انسان جایگاه کلام الهی باشد و انسان حرمت کلام الهی را نگه دارد خداوند نیز حرمت کلام خود

۱- (۱) «ان رجلا سأل ابا عبد اللّه (علیه السلام) ما بال القرآن لایزداد علی النشر والدرس الا غضاضه فقال: لانّ الله تبارک وتعالی لم یجعله لزمان دون زمان ولالناس دون ناس فهو فی کل زمان جدید وعند کل قوم غضّ الی یوم القیامه» بحارالانوار، ج ۹۲ ص ۱۵.

۲- (۲) «عن النبی (صلی الله علیه و آله): لایعذّب اللّه قلبا وعی القرآن»، وسایل الشیعه، ج ۴، ص ۸۲۵.

را نگه می دارد و آن قلب را که دفتر آیات الهی است به آتش نمی سوزاند و در روایت دیگری از امام صادق (علیه السلام) آمده است: «کسی که به حفظ قرآن بپردازد و آن را با مشقّت و حافظه ضعیف حفظ کند، برای او دو پاداش است.»(۱) پس چه نیکوست که ما از این مرحله استفاده از قرآن محروم نشویم.

چرا که فواید زیادی برای انسان دارد از جمله حامل قرآن شدن، قوی شدن حافظه و انس با قرآن و ثواب های بسیار که در روایات ذکر شده است به عنوان مثال: در روایتی آمده است:

در قیامت به او گفته می شود که بخوان و بالا برو و هر آیه ای که می خواند درجه ای در بهشت بالا می رود(۲).

۹ – تدبّر در قرآن

یکی از مراحل آشنایی و انس با قرآن «تدبّر» است که در آیات متعددی به آن اشاره شده است و انسان ها را دعوت به تدبّر در قرآن می کند و تدبّر را از اهداف نزول قرآن بر می شمارد.

«(این) کتابی خجسته است که آن را به سوی تو فرو فرستادیم تا در آیات آن تدبّرکنند و تا خردمندان

۱- (۱) «عن الصادق (علیه السلام): انّ الّذی یعالج القرآن و یحفظه بشقّه و قلّه حفظ له اجران» اصول کافی، ج ۲، ص ۴۳۳-۴۳۴.

۲- (۲) «عن النبی (صلی الله علیه و آله): عدد درج الجنه عدد آی القرآن فاذا دخل صاحب القرآن الجنه قال له ارق اقرأ لکل آیه درجه فلا تکون فوق حافظ القرآن درجه»، بحارالانوار، ج ۸۹، ص ۲۲.

متذکّر شوند».(۱) صاحب تفسیر نمونه در توضیح آیه ۲۹، سوره ص می نویسد:

«هدف از نزول این کتاب بزرگ این نبوده که تنها به تلاوت و لقلقه زبان قناعت کنند بلکه هدف این کتاب بزرگ این بوده که آیاتش سرچشمه فکر و اندیشه و مایه بیداری وجدان ها گردد.»(۲)

و در برخی آیات افرادی را که تدبّر در آیات قرآن نمی کنند سرزنش می نماید: «و آیا در قرآن تدبّر نمی کنند، یا بردل های (آنان) قفل های (مخصوص) آن نهاده شده است؟!».(۳)

و در روایات اسلامی نیز اهمیت زیادی به تدبّر داده شده است. تا آنجا که از حضرت علی (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: «آگاه باشید قرائتی که در آن تدبّر نباشد خیری در آن نیست»(۴) «تدبّر» از ریشه «دبر» به معنای پشت چیز است و تدبّر عبارت است از تفکّر در ورای امور(۵) یعنی عاقبت امور و پیامدها را دیدن و در آن اندیشه کردن).

در تفسیر نمونه آمده است: «تدبر» از ماده «دبر» به معنای بررسی نتایج و عواقب چیزی است به عکس تفکّر

۱- (۱) (كِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَيْكَ مُبارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آياتِهِ وَ لِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبابِ) ص/ ۲۹.

۲- (۲) تفسیر نمونه، ج ۱۹، ص ۲۶۸.

۳- (۳) (أَ فَلا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلى قُلُوبٍ أَقْفالُها) محمد/ ۲۴.

۴- (۴) «الا لا خیر فی قرائه لیس فیها تدبّر» بحارالانوار، ج ۹۲، ص ۲۱۱ و ج ۲، ص ۴۹.

۵- (۵) مفردات راغب اصفهانی، ماده «دبر».

که بیشتر به بررسی علل و اسباب چیزی گفته می شود. و به کار بردن هر دو تعبیر در قرآن پر معناست.

«اقفال» در آیه ۲۴، سوره محمـد، جمع «قفل» در اصل از ماده «قفول». به معنای بازگشت کردن یا قفیل به معنی اشـیاء خشـک است و از آنجا که وقتی در را ببندنـد و بر آن قفل زننـد هر کس بیایـد از آنجا باز می گردد و همانند موجود خشک و صـلب چیزی در آن نفوذ نمی کند از این جهت به این ابزار مخصوص (قفل) گفته شده است.

بهره گیری از قرآن نیـاز به یـک نوع خود سـازی دارد... چرا که اگر بر دل هـا قفـل باشـد، قفـل هـایی از هوی و هوس، کبر و غرور، لجاجت و تعصب، اجازه ورود نور حق به آن نمی دهد. در آیه مورد بحث به همین امر اشاره شده است(۱).

تـذکر: تـدبّر همـان فهم بـاطن و تأویـل و مقاصـد قرآن کریم است. که در ورای الفـاظ ظـاهری نهفته است. مثال داسـتان های پیامبران در قرآن ظاهری دارد و مقاصدی که همان بیان سنت های الهی و عبرت آموزی است که مهم درک پیام های عام این داستان هاست.

۱۰ – تفکر در قرآن

یکی از مراحل آشـنایی و انس با قرآن تفکر در آیات قرآن است که در آیات متعـددی بـدان اشاره شـده است. برای مثال می فرماید: «در حقیقت، ما آن را در حالی که خواندنیِ عربی (واضح) است، فرو فرستادیم، تا شاید شما

۱- (۱) تفسیر نمونه، ج ۲۱، ص ۹-۴۶۷.

خردورزی کنید».(۱) و در جای دیگر یکی از اهـداف نزول قرآن را تفکر انسان ها معرفی می کنـد: «و نوشته های متین (فرستادیم.) و آگاه کننده (قرآن) را به سوی تو فرو فرستادیم، تا آنچه را به سوی مردم فرود آمده، برای آنان روشن کنی؛ و تا شاید آنان تفکّر کنند».(۲) در روایات اسلامی نیز ما را به تفقّه و نظر در آیات قرآن دعوت کرده اند(۳). برخی از مفسران معاصر تفکر را مربوط به بررسی علل و اسباب چیزها می دانند و تدبّر را مربوط به بررسی نتایج و عواقب آنها می دانند(۴).

در منطق «برهان» را به دو قسم لمّی و انّی تقسیم می کنند. برهان لمّی آن است که از علت به معلول برسیم و برهان انّی آن است که از معلول به علت پی ببریم(۵).

شاید بتوان گفت که تدبّر اشاره به برهان انّی دارد و تفکر اشاره به برهان لمّی دارد.

تذکر: تفکر همان فهم ظاهر عبارات قرآن (و به عبارت دیگر تفسیر آن) است. مثل فهم داستان های پیامبران در قرآن.

۱- (۱) (إِنّا أَنْزَلْناهُ قُرْآناً عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) يوسف/ ۲ و نظیر همین معنا در سوره (زخرف، آیه ۳).

۲- (۲) (وَ أَنْزَلْنا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنّاسِ ما نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) نحل/ ۴۴.

۳- (۳) میزان الحکمه، ج ۸، ص ۷۴ و ۸۸.

۴- (۴) ر. ک: تفسیر نمونه، ج ۲۱، ص ۴۶۹.

۵- (۵) ر. ک: المنطق، محمد رضا، المظفر، ص ۳۵۳، انتشارات معارف، چاپ سوم ۱۳۸۸ ق، نجف اشرف.

۱۱ – تمسّک به قرآن کریم

تمسّك به قرآن مرحله دیگری از بهره بردن از این کتاب الهی است. در چند آیه قرآن این مطلب گوشزد شده است: در سوره زخرف خداونـد خطـاب به پیـامبر (صـلی الله علیه و آله) می فرمایـد: «پس به آنچه به سوی تو وحی شـده است تمسّك جوی، [چرا] که تو بر راهی راست هستی».(۱) و در سوره اعراف می فرماید: «و کسانی که به کتاب (الهی) تَمسُّک می جویند و نماز به پا داشته اند، به راستی که ما پاداش اصلاح گران را تباه نخواهیم کرد».(۲)

در اینکه منظور از کتاب در این آیه تورات است یا قرآن مجید، مفسران دو گونه تفسیر کرده اند.

تمسک به معنای گرفتن و چسبیدن به چیزی برای حفظ و نگهداری آن می باشد. و آن می تواند به دو صورت حسّی و معنوی تحقق یابد.

الف: صورت حسّی آن است که انسان صفحات قرآن را محکم در دست گیرد و در حفظ و حراست جلد و کاغذ آن بکوشد و این کار اگر چه کار مطلوب و خوبی است اما مقصود از آیه این نیست.

ب: تمسک معنوی و واقعی آن است که انسان با کمال جدیت پایبند به عقیده و برنامه ای باشد و در حفظ و

۱- (۱) (فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِی أُوحِیَ إِلَیْكَ إِنَّكَ عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیم) زخرف/ ۴۳.
۲- (۲) (وَ الَّذِینَ یُمَسِّكُونَ بِالْكِتابِ وَ أَقامُوا الصَّلاةَ إِنّا لا نُضِیعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِینَ) اعراف/ ۱۷۰.

حراست آن بکوشد. و اجازه ندهد که کمترین مخالفتی با آن از هیچ طرف انجام شود. و در تحقق مفاهیم آن از جان و دل بکوشد(۱).

نتیجه: یکی از وظایف ما نسبت به قرآن کریم، تمسک به این کتاب الهی است که البته در اینجا تمسک معنوی و حقیقی مراد است.

۱۲ – ترجمه قرآن

یکی از مراحل استفاده از قرآن، ترجمه قرآن است. یعنی ترجمه کردن قرآن برای کسانی که شرایط لازم را دارند و یا استفاده از ترجمه دیگران برای کسانی که آشنایی با زبان عربی ندارند.

ترجمه کلمات و آیات از شخصی که شرایط و علوم لازم یک مفسّر را ندارد و بدون در نظر گرفتن قرینه های نقلی (روایات و آیات دیگر) و عقلی جایز نیست چرا که منتهی به تفسیر به رأی می شود. پس ترجمه قرآن باید خلاصه تفسیری آن باشد. که توسط یک مفسر انجام پذیرد. ترجمه های قرآن در یک تقسیم بندی کلی به سه گروه تقسیم می شوند:(۲)

الف: ترجمه کلمه به کلمه: اینگونه ترجمه هر کلمه قرآن را به زبان دوّم (مثل فارسی، ترکی...) ترجمه

۱- (۱) بر گرفته از تفسیر نمونه، ج ۶، ص ۴۳۵.

۲- (۲) تقسیم بندی های دیگری نیز در ترجمه وجود دارد که ما برای رعایت اختصار به آنها نمی پردازیم.

می کنند و از توضیحات اضافی و اصلاح جمله بندی ترجمه باز می مانند. اینگونه ترجمه ها برای آشنایی اولیه با لغات قرآن و تسلط بر زبان عرب مفید است. مثل: ترجمه قرآن آقای آیتی.

ب: ترجمه آزاد: در اینگونه ترجمه ها مفهوم کلی آیه با توجه به تفسیر آن به زبان دوم منعکس می شود. و معمولاً همراه با اضافات تفسیری است. در این ترجمه ها مترجم خود را آزاد می داند که هر گونه آیه را فهمیده است به زبان دوّم بیان کند اینگونه ترجمه ها برای آشنایی با مفاهیم و تفسیر اجمالی آیات مفید است، مثل ترجمه قرآن آقای الهی قمشه ای و فیض الاسلام.

ج: ترجمه هسته به هسته (جمله به جمله): در اینگونه ترجمه ها مفهوم هر جمله قرآن به یک جمله از زبان دوّم ترجمه می شود. و ساختار ادبی زبان دوم رعایت می شود. ولی ترجمه اضافات تفسیری زیادی در بر ندارد.

اینگونه ترجمه ها از اتقان و استحکام و صحت بیشتری برخوردار است. مثل ترجمه قرآن آیه اللّه مکارم شیرازی و ترجمه گروهی قرآن کریم (دکتر محمد علی رضایی اصفهانی و همکاران) و ترجمه استاد فولادوند.

تذکر: هر کس بر اساس ذوق و هدفی که از ترجمه قرآن دارد می تواند یکی از اقسام ترجمه را انتخاب کند و بدان انس گیرد.

ص:۴۰

تـذکر: بـا توجه به اینکه ترجمه کامـل قرآن به زبان دوم به عقیـده برخی ممکن نیست و اگر تحقق یابـد قرآنی دیگر است. (و اشـکالات ترجمه هـای موجود دلیـل آن است.) پس مـا نبایـد در عین حالی که از ترجمه ها اسـتفاده می کنیم خود را از الفاظ قرآن و ثواب قرائت آن و تفکر در آن محروم کنیم.

۱۳ – تفسیر قرآن

تفسـیر یکی از مراحـل آشـنایی عمیق یعنی فهم قرآن کریم است که در اینجا به صورت مختصـر به برخی ابعاد این بحث اشاره می کنیم:

الف: تعریف: تفسـیر در لغت به معنای آشـکار کردن معنای معقول یک کلام است یعنی تفسـیر همان شـکافتن و پرده برداری نقاب از چهره الفاظ اسـت(۱). و از نظر اصـطلاحی تفسـیر: بیان معنای آیه ای از قرآن و پرده برداری از اهـداف و مـدلول آیه است(۲).

نکته: قرآن نور و کتـاب مـبین است و نقـابی نـدارد که بر داریم پس در حقیقت این مـا هسـتیم که نقـاب از چهره جـان بر می داریم تا مفاهیم قرآن را در یابیم.

ص:۴۱

۱- (۱) مفردات راغب ماده «فسر» و نیز تاج العروس و قاموس قرآن سید علی اکبر قرشی.

۲- (۲) ر. ک: در آمدی بر تفسیر علمی قرآن، انتشارات اسوه، قم، ۱۳۷۵ ش، از نگارنده، ص ۳۵ و ص ۱۰۸ به بعد.

ب: تفسیر قرآن حد اقل سه حکم دارد: جایز است برای کسی که تمام شرایط یک مفسر را دارد و می تواند با رعایت قواعد و معیارها تفسیر معتبر انجام دهد.

واجب است اگر فهم صحیح عقاید و جلوگیری از انحرافات و استخراج احکام الهی متوقف بر تفسیر قرآن باشد. حرام است برای کسی که شرایط مفسر را ندارد و یا قواعد تفسیر را رعایت نمی کند و تفسیر به رأی نماید(۱).

ج: تفسیر به رأی چیست؟ اگر تفسیر قرآن توسط فردی که شرایط لازم را ندارد و یا رعایت قرینه های عقلی و نقلی را در تفسیر آیه نمی کند انجام گیرد این تفسیر غیر معتبر است و تفسیر به رأی خوانده می شود و در روایات وعده آتش برای این افراد داده شده است(۲).

د: با توجه به مطالب بالا روشن می شود که این مراحل جزو تفسیر نیست:

۱ - خواندن آیات (قرائت)؛

۲ - ترجمه الفاظ و جملات (بویژه در ترجمه لغت به لغت)؛

۳ - تدبّر و تفکّر در آیات قرآن (فهم قرآن) بدون اظهار آنها به عنوان تفسیر قرآن؛

۴ - نقل تفسیر، تفسیر نیست.

تذکر مهم: پس منافاتی بین آیاتی که دستور به تدبّر و تفکّر در قرآن می دهد با حرام بودن تفسیر به رأی نیست، یعنی

۱- (۱) در آمدی بر تفسیر علمی قرآن، از نگارنده، ص ۳۵ و ص ۱۰۸ به بعد.

۲- (۲) «قَالَ فِی الْقُرْآنِ بِرَأْیِه فَلْیَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ». سنن ترمذی، ج ۵، ص ۱۹۹.

تـدبّر و تفکّر در آیات برای خود شـخص لازم و مفید است اما اگر بخواهد برای دیگران بیان کند یا باید از کانال های معیارها و قواعد تفسیری گذشته باشد تا معتبر باشد و یا بدون آنها بیان شود که تفسیر به رأی و حرام است.

ه: روش های تفسیر قرآن کدام است؟

تفسیر قرآن در یک تقسیم ابتدایی به دو بخش تقسیم می شود:

تفسیر موضوعی: (یعنی بحث از تمام آیات مربوط به یک موضوع مثل نبوت در یک جا جمع شود).

تفسـیر ترتیبی: (یعنی تفسـیر آیات قرآن از اول تا آخر هر سوره به ترتیب شـماره آیات) و در یک تقسـیم دیگر هر کدام از دو بخش بالاـ به هفت قسم تقسـیم می شود: تفسـیر قرآن بـا قرآن - قرآن بـا عقل - قرآن با روایات - تفسـیر علمی (قرآن با علوم تجربی) - تفسیر به رأی - تفسیر رمزی و اسطوره ای - تفسیر اجتهادی یاکامل(۱).

و: شرایط یک مفسر چیست؟

کسی که دارای این شرایط باشد می تواند تفسیر قرآن را (با رعایت ضوابط آن) به عهده گیرد.

۱ - آشنایی با ادبیات عرب (صرف - نحو - لغت - اشتقاق - معانی - بیان - بدیع و...)؛

۲ - آگاهی از شأن نزول آیات قرآن کریم؛

۳ - اطلاع از علوم قرآن (ناسخ و منسوخ - مکی و مدنی - محکم و متشابه و...)؛

۱- (۱) ر. ک: در آمدی بر تفسیر علمی قرآن، از نگارنده، ص ۵۳ و ص ۹۰ که از منابع متعددی استفاده شده است.

۴ – علم فقه؛

۵ – علم اصول فقه؛

۶ – آگاهی از احادیث و مراجعه به آن ها؛

۷ – علم به قرائت های مختلف قرآن؛

۸ – آگاهی از بینش های فلسفی، علمی، اجتماعی و اخلاقی؛

۹ – پرهیز از پیشداوری و تطبیق؛

۱۰ – آشنایی با تفسیر و اقوال مفسران و عدم تقلید از آن ها.(۱)

ز: تفسیرهای مهم شیعه کدام است؟ در اینجا به چند مورد اشاره می کنیم: مجمع البیان (طبرسی)، نور الثقلین (حویزی)، المیزان (علامه طباطبایی)، نمونه (استاد مکارم شیرازی)، پیام قرآن و منشور جاوید.

تفسیر مجمع البیان بیشتر به مطالب ادبی، قرائات و شأن نزول آیات و اقوال مفسرین مهم از صحابه و تابعین پرداخته است و تفسیر نورالثقلین بیشتر روایات اهل بیت (علیه السلام) را در تفسیر آیات قرآن آورده است. و تفسیر المیزان از روش تفسیر قرآن به قرآن استفاده کرده و بیشتر تفسیر عقلی آیات را ارائه کرده است. و تفسیر نمونه بیشتر به بعد اجتماعی آیات قرآن پرداخته است و نکات و اسرار علمی آیات را نیز بیان کرده است. پیام قرآن حدود ده جلد آن منتشر شده و تفسیر موضوعی قرآن است که صاحبان تفسیر نمونه نگاشته اند. منشور جاوید که حدود ده جلد آن

ص:۴۴

۱- (۱) همان.

منتشر شده اولین تفسیر موضوعی است که آیه اللّه سبحانی به رشته تحریر در آورده است.

۱۴ – تأویل قرآن

فهم تأویل قرآن یکی از مراحل عمیق فهم قرآن کریم است.

تأویـل در لغت از ریشه «الأول» به معنـای بر گشت به سوی اصـل و اسـاس یا بر گردان چیزی به سوی هـدف و مقصود خویش است(۱) و از نظر اصـطلاحی مفسـرین برای کلمه «تأویـل» معـانی متفـاوتی ذکر کرده انـد. علامه طباطبایی (ره) تأویل را همان عین واقعی می داند که مستند بیانات قرآنی است. همان کتاب حکیم است که غیر از افراد پاک آن را لمس نمی کنند(۲).

برخی تأویل را به معنای همان تفسیر آورده اند.

برخی تأویل را به معنای مخالف ظاهر لفظ گفته اند.

برخی تأویل را به معنای توجیه آیات متشابه دانسته اند.

برخی تأویل را به معنای ثانوی آیات قرآن که همان بطن است دانسته اند(۳).

اما واژه تأویل در قرآن کریم در هفت سوره و مجموعاً هفده بار به کار رفته است که در معانی متعددی استعمال شده است:

الف: به معنـای تفسـیر و تبیین (وَ مـا یَعْلَمُ تَـأْوِیلَهُ إِلَّا اللّهُ) ؛ «و حال آن که بازگشـتگاه (مقاصـد) آن را جز خـدا و اسـتواران در دانش نمی دانند»(۴).

ص:۴۵

۱- (۱) مفردات راغب، ماده «اول».

۲- (۲) المیزان، ج ۵، ص ۲۵ به بعد.

۳- (۳) ر. ک: در آمدی بر تفسیر علمی قرآن، ص ۳۴-۴۹ که از منابع متعدد ذکر شده و بررسی شده است.

۴- (۴) آل عمران/ ۷.

ب: به معنای عاقبت و بازگشتگاه چیزی.

«و اگر در چیزی با هم دیگر کشمکش کردید، پس آن را به خدا و فرستاده (اش) ارجاع دهید (و از آنها داوری بطلبید) اگر به خدا و روز بازپسین ایمان دارید. این (کار) بهتر و فرجام (ش) نیکوتر است»(۱).

ج: به معنای وقوع چیزی که از آن خبر داده شده است.

«آیا [آنان] جز در انتظار (واقع شدن و) سرانجام آن (هشدارهای قرآن) هستند؟!»(۲).

د: به معنای مصالح و انگیزه ها یعنی علل غایی و اسرار کارهای مرموز و فلسفه احکام. مثلاً در داستان موسی (علیه السلام) و خضر (علیه السلام) می فرماید: «این سرانجام (و اسرار) چیزی است که نتوانستی بر آن شکیبایی کنی!»(۳).

تذکر: برای اطلاع بیشتر به ذیل آیه ۷ سوره آل عمران در تفسیر نمونه و المیزان مراجعه کنید.

۱۵ - دریافت باطن قرآن

فهم بطن و بطون قرآن یکی از مراحل مشکل و عمیق فهم قرآن کریم است. «بطن» در لغت به معنای خلاف ظاهر می آید یعنی به داخل چیزی، آن جایی که ظاهر نیست و

ص:۴۶

۱- (۱) (فَإِنْ تَنازَعْتُمْ فِی شَیْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَی اللّهِ وَ الرَّسُولِ إِنْ کُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ ذلِکَ خَیْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْوِیلًا) نساء/ ۵۹.
۲- (۲) (هَلْ یَنْظُرُونَ إِلاّ تَأْوِیلَهُ یَوْمَ یَأْتِی تَأْوِیلُهُ)، اعراف/ ۵۳.
۳- (۳) (ذلِکَ تَأْوِیلُ ما لَمْ تَسْطِعْ عَلَیْهِ صَبْراً) کهف/ ۸۲. ر. ک: التفسیر و المفسرون، دکتر ذهبی، ج ۱، ص ۱۳، و نیز تفسیر صحیح آیات مشکله قرآن، استاد جعفر سبحانی، ص ۲۵۰.

حس آن را درک نمی کنـد، بطن گوینـد. و به چیزهـای مشـکل نیز بطن گویند(۱). این واژه در قرآن کریم در مـورد صـفات خدا(۲) و نعمت های باطنی است(۳) و در موارد دیگر هم به کار رفته است. از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که: همانا برای قرآن بـاطنی هست و برای باطن آن نیز باطنی اسـت(۴). و از امـام علی (علیه السـلام) نقل شـده که: ظاهر قرآن زیبا و باطن آن ژرف است(۵).

در مورد بطن قرآن سـخن بسیار گفته شده اما یکی از بهترین تفسیرها برای این کلام آن است که بطن هر آیه آن معنای عامی است که با دقت در آیه فهمیـده می شود. و از ظاهر آن به دست نمی آیـد. بسـیاری از روایات تفسـیری که از ائمه اطهار (علیه السلام) در مورد آیات قرآن نقل شده است بیان باطن قرآن است.

مثال: آیه ۳۰، سوره ملک می فرماید: «بگو: «آیا به نظر شـما، اگر آب (سـرزمین) شـما [در زمین] فرو رود، پس چه کسی آب روانی برای شما می آورد؟!»(۶).

ظاهر این آیه سخن از آب آشامیدنی است اما در روایاتی وارد شده که مقصود از «آب» همان «امام و علم

۱- (۱) مفردات راغب، ماده «بطن».

۲- (۲) (هُوَ الْأَوَّلُ وَ الْآخِرُ وَ الظّاهِرُ وَ الْباطِنُ)، «او نخستین و بازپسین و آشکار و پنهان است» حدید، آیه ی ۳.

۳- (۳) لقمان/ ۲۰.

۴- (۴) عن البـاقر (علیه السـلام): «ان للقرآن بطناً وللبطن بطناً» بحار الانوار، ج ۹۲، ص ۹۵ و نیز میزان الحکمـه، ج ۸، ص ۹۴- ۹۵.

۵- (۵) عن علی (علیه السلام): «القرآن ظاهره انیق و باطنه عمیق»؛ نهج البلاغه، خطبه ۱۸.

۶- (۶) (قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ ماؤُكُمْ غَوْراً فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِماءٍ مَعِينٍ)، ملک/ ۳۰.

او» است(۱). چگونه ائمه اطهار (علیه السلام) از کلمه «ماء» در اینجا «امام و علم او» را فهمیده اند؟

آب مـایه حیـات است امـام و علم هم مـایه حیات معنوی و اجتماعی است. در حقیقت اینجا می توان از آیه فوق به یک مطلب کلی منتقل شد و سپس امام را به عنوان مصداق کامل آن معرفی کرد.

آب اعم از حقیقی و کنـایی است یعنی هر چیزی که مـایه حیات است مثل امام و علم او که مایه حیات معنوی است. این شـیوه استنباط از قرآن به دست آوردن بطن آن است که در بسیاری از روایات تفسیری پیموده شده است.

۱۶. عمل به قرآن و برپاداشتن عدل

آخرین مرحله اسـتفاده از قرآن و کتاب های آسـمانی، برپا داشـتن آنها یعنی عمل به دسـتورات آنهاست. که برکات آسمان و زمین را بر انسان می گشایـد و جامعه انسانی را به سـعادت رهنمون می شود و سـربلند و پیشـرفته می سازد. در سوره مائـده در مورد کتاب های آسمانی و آیات الهی می فرماید:

«و اگر (بر فرض) آنـان تورات و انجیـل و آنچه را که از جـانب پروردگارشـان بر آنـان فرود آمـده، به پـا می داشـتند، حتماً از بالای (سر) شان (نعمت های آسمانی) و از زیر

ص:۴۸

۱- (۱) عن الرضا (علیه السـلام) «سـئل عن هـذه الآیه فقال: ماؤکم ابوابکم ای الائمه (علیه السـلام) والائمه ابواب اللّه بینه و بین خلقه «فمن یأتیکم بماء معین» یعنی بعلم الامام». ر. ك: تفسیر القمی، ج ۲، ص ۳۷۹.

پاهایشان (نعمت های زمینی، روزی) می خوردند».(۱) و در سوره حدید هدف فرستادن پیامبران و نزول کتاب را بر پا داشتن قسط و عدل در جامعه بشری معرفی می کند و می فرماید: «به یقین فرستادگانمان را با دلیل های روشن (معجزه آسا) فرستادیم، و همراه آنان کتاب (الهی) و ترازو را فرو فرستادیم تا مردم به دادگری برخیزند».(۲)

۱- (۱) (وَ لَوْ أَنَّهُمْ أَقامُوا التَّوْراهَ وَ الْإِنْجِیلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَیْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَکَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ) مائده/ ۶۶.

۲- (۲) (لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلَنا بِالْبَیِّناتِ وَ أَنْزَلْنا مَعَهُمُ الْکِتابَ وَ الْمِیزانَ لِیَقُومَ النّاسُ بِالْقِسْطِ) حدید/ ۲۵.

فصل دوم: سیر مطالعات عمومی

اشاره

ص:۵۲

مقدمه

در این فصل منابعی در علوم قرآن و تفسیر معرفی می شود که برای عموم مردم مفید است یعنی نیازمند پیش نیازهای زیادی نیست به عبارت دیگر دانش آموزان دبیرستانی و دانشجویان و طلاب سطح یک می توانند از این منابع استفاده کنند و با مطالعه و پژوهش های سبک با علوم و معارف قرآن آشناتر شوند.

یک: علوم قرآن

علوم قرآن به دانش هایی گفته می شود که پیرامون قرآن است یعنی غالباً وارد مباحث محتوایی (مثل تفسیر و معارف) نمی شود. علوم قرآن در معنای گسترده آن شامل مباحثی مثل تاریخ قرآن (نزول و جمع آوری، رسم الخط و...)، اعجاز قرآن و مباحثی همچون محکم و متشابه، ناسخ و منسوخ، و قرائات قرآن می شود. در این زمینه مطالعه کتاب های زیر برای سطح عمومی مفید است:

۱ - آموزش علوم قرآن، آیت الله محمد هادی معرفت (رضوان الله علیه)، مؤسسه فرهنگی تمهید، قم، ۱۳۸۵.

۲ - تاریخ قرآن، محمد حسین محمدی، انتشارات المصطفی.

۳ - اعجاز قرآن، دکتر سید رضا مؤدب، انتشارات المصطفی.

۴ - سیمای سوره های قرآن، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.

ص:۵۳

دو: ترجمه قرآن

برای آشنایی با قرآن لازم است نخست با ترجمه قرآن آشنا شویم. البته ترجمه قرآن به سبک ها و روش های مختلف ارائه می شود که در هر زمینه ترجمه مناسب وجود دارد. ما به سه مورد آن ها اشاره می کنیم:

الف: ترجمه کلمه به کلمه (تحت اللفظی) که برای آموزش لغات قرآن مناسب است مثل ترجمه معزّی و ترجمه آموزشی محمد علی رضایی اصفهانی.

ب: ترجمه جمله به جمله (هسته به هسته) که برای انتقال پیام مناسب است مثل ترجمه آیت الله مکارم شیرازی و ترجمه گروهی قرآن (محمد علی رضایی اصفهانی و همکاران)

ج: ترجمه آزاد (تفسیری) که برای آشنایی اجمالی با تفسیر قرآن مناسب است؛ مثل ترجمه فیض الاسلام و نیز قرآن حکیم آیت الله مکارم شیرازی و تفسیر قرآن مجید (خلاصه تفسیر مهر) محمد علی رضایی اصفهانی و همکاران.

سه: روش شناسی

برای فهم و تفسیر قرآن (علاوه بر علوم قرآن) نیازمند مبانی، قواعد و روش فهم هستیم تا برداشت از آیات داشته باشیم در این مورد استفاده از کتاب های زیر مفید است:

۱ – آشنایی با مبانی و قواعد تفسیر (سطح یک)، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات المصطفی.

۲ – آشنایی با روش های تفسیر قرآن (سطح یک)، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات المصطفی.

۳ – روش های تفسیر قرآن، دکتر سید رضا مؤدب، انتشارات دانشگاه قم.

چهار: تفسیر

تفسیر قرآن به معنای فهم معانی و مقاصد قرآن به صورت روشمند با استفاده از منابع معتبر است. در این مورد در سطح عمومی می توان از منابع زیر استفاده کرد:

۱ – تفسیر قرآن مهر (ویژه جوانان)، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن و نیز انتشارات عصر ظهور.

تذکر: در این مورد توصیه می شود از کتاب «تفسیر مقدماتی» شروع شود که بخشی از تفسیر قرآن مهر (شامل سوره های حمد، حجرات، قدر، کوثر و توحید) است و به صورت کتاب درسی تهیه و توسط انتشارات المصطفی منتشر شده است.

۲ – تفسیر نور، حجت الاسلام والمسلمین محسن قرائتی، انتشارات در راه حق.

۳ – تفسیر مبین، محمد جواد مغنیه (عربی)

۴ – تفسیر معین محمد جواد مغنیه (عربی)

پنج: معارف قرآن (مباحث محتوایی قرآن):

مقصود مطالب محتوایی قرآن است که در قالب تفسیر مصطلح بیان نشده است.

در این مرحله کتاب های پرسش و پاسخ های قرآنی (ویژه جوانان) یکی از شیوه های مناسب جهت آشنایی با مباحث محتوایی قرآن است. از جمله این کتاب ها و موارد زیر مفید است؛ که در مرکز تحقیقات قرآن کریم المهدی جمعی از پژوهشگران قرآنی زیر نظر دکتر محمد علی رضایی اصفهانی آماده کرده اند و موضوعات متنوعی دارد.

۱ - پرسش های قرآنی جوانان (۱) ترنم مهر (مباحث اعتقادی)

۲ - پرسش های قرآنی جوانان (۲) شمیم مهر (مباحث اعتقادی)

۳ - پرسش های قرآنی جوانان (۳) باران مهر (مباحث اعتقادی)

۴ - پرسش های قرآنی جوانان (۴) شبنم مهر (مباحث اعتقادی)

۵ - پرسش های قرآنی جوانان (۵) دانش مهر (مباحث قرآن و علم)

۶ - پرسش های قرآنی جوانان (۶) علوم مهر (مباحث قرآن و علم)

۷ - پرسش های قرآنی جوانان (۷) روابط دختر و پسر (۱)

۸ - پرسش های قرآنی جوانان (۸) روابط دختر و پسر (۲)

۹ - پرسش های قرآنی جوانان (۹) پیامبر مهر (۱)

۱۰ - پرسش های قرآنی جوانان (۱۰) پیامبر مهر (۲)

۱۱ - پرسش های قرآنی جوانان (۱۱) مهر مهدوی (۱)

۱۲ - پرسش های قرآنی جوانان (۱۲) مهر مهدوی در قرآن (۲)

۱۳-(۱۳) قرآن و بهداشت روان

۱۴ - پرسش های قرآنی جوانان (۱۴) قرآن و ریاضیات و کیهان شناسی

۱۵ - پرسش های قرآنی جوانان (۱۵) قرآن و علوم طبیعی

۱۶ - پرسش های قرآنی جوانان (۱۶) قرآن و علوم انسانی

ص:۵۶

۱۷ – پرسش های قرآنی جوانان (۱۷) مباحث اعتقادی و تربیتی (نبوت – اهل بیت (علیه السلام) – معاد – تربیت و اخلاق)

۱۸ – پرسش های قرآنی جوانان (۱۸) فلسفه احکام (حج، احکام، متفرقه)

۱۹ – پرسش های قرآنی جوانان (۱۹) مستشرقان

۲۰ – پرسش های قرآنی جوانان (۲۰) شبهات (۱) (چالش های قرآن، علم و وحی)

۲۱ – پرسش های قرآنی جوانان (۲۱) شبهات (۲) (قرآن شناسی، خداشناسی و معادشناسی)

۲۲ – پرسش های قرآنی جوانان (۲۲) شبهات (۳) (تربیت و تاریخ)

۲۳ – پرسش های قرآنی جوانان (۲۳) شبهات (۴) (کیهان شناسی، پزشکی)

ص:۵۷

فصل سوم: مطالعات نیمه تخصصی

اشاره

ص:۵۹

مقدمه

پژوهش های نیمه تخصصی در دانش های قرآنی برای دانش پژوهان جامعه مناسب است یعنی دانشجویان و طلابی که مقدمات لازم را در مورد فهم و تفسیر قرآن طی کرده اند. و با ادبیات عرب آشنایی کافی دارند. (مثلاً طلاب سطح سه و دانشجویان ارشد) برای اینگونه افراد مطالعه منابع زیر مناسب است.

یک: علوم قرآن

۱ - علوم قرآنی، آیت الله محمد هادی معرفت (ره)

این کتاب (با دو ویرایش توسط انتشارات سمت و انتشارات مؤسسه فرهنگی تمهید منتشر شده است.

۲ - آشنایی با تفسیر و مفسران، حسین علوی مهر، انتشارات المصطفی.

۳ - درسنامه علوم قرآن، جوان آراسته، انتشارات بوستان کتاب.

۴ - تاریخ قرآن، آیت الله معرفت (ره)، انتشارات سمت.

۵ - پژوهشی در تاریخ قرآن، دکتر سید محمد باقر حجتی، نشر فرهنگ اسلامی

۶ - اصول و انواع قرائات، محمد رضا شهیدی، انتشارات المصطفی.

۷ - اعجازها و شگفتی های علمی قرآن، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.

۸ - درسنامه استشراق، دکتر محمد حسن زمانی، انتشارات المصطفی.

ص:۶۱

۹ - تلخیص التمهید، آیت الله محمد هادی معرفت (ره)، (عربی)، انتشارات اسلامی.

تذکر: هر کدام از کتاب های فوق از زاویه خاص به مباحث علوم قرآن پرداخته اند ولی مطالعه ردیف اول و دوم و پنجم و ششم و هشتم در این مرحله کافی است.

دو: روش شناسی

۱ - منطق تفسیر (۱)، مبانی و قواعد تفسیر، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات المصطفی.

۲ - منطق تفسیر (۲)، روش ها و گرایش های تفسیر قرآن، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات المصطفی.

۳ - روش ها و گرایش های تفسیر، حسین علوی مهر، انتشارات اسوه.

۴ - مبانی و روش های تفسیر قرآن، عباسعلی عمید زنجانی، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۵ - روش شناسی تفسیر قرآن، رجبی، بابائی و دیگران، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

تذکر: هر کدام ازکتاب های فوق به برخی ابعاد موضوع مبانی، قواعد و روش های تفسیری پرداخته اند.

سه: تفسیر ترتیبی

۱ - تفسیر نمونه، آیت الله مکارم شیرازی، انتشارات دارالکتاب الاسلامیه.

۲ - تفسیر الامثل، آیت الله مکارم شیرازی، مطبعه امیر المؤمنین، (عربی).

ص:۶۲

۳ – تفسیر الکاشف، محمد جواد مغنیه، دار الکتب الإسلامیه، (عربی).

۴ – تفسیر من وحی القرآن، علامه فضل الله، دار الملاک للطباعه و النشر، (عربی).

تذکر: مطالعه یک یا دو مورد از تفسیر فوق در این مرحله کافی است.

چهار: تفسیر موضوعی

۱ – قرآن و کیهان شناسی، دکتر عیسی مسترحمی، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.

۲ – شگفتی های پزشکی در قرآن، حسن رضا رضایی، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.

۳ – اخلاق در قرآن، آیت الله مکارم شیرازی، مدرسه امام علی بن ابی طالب (علیه السلام).

۴ – قرآن و هنر، دکتر علی نصیری، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.

۵ – قرآن و بهداشت روان، دکتر احمد صادقیان، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.

پنج: معارف قرآن

۱ – معارف قرآن (۱ و ۲) آیت الله مصباح یزدی، انتشارات در راه حق.

۲ – فقه پژوهی قرآن، محمد فاکر میبدی، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه

۳ – قصه های قرآن، صالح قنادی، انتشارات سازمان مدارس.

۴ – قصص قرآن، سید محمد باقر حکیم، انتشارات المصطفی. (عربی)

فصل چهارم: مطالعات تخصصی

اشاره

ص:۶۵

مقدمه

پژوهش های تخصصی قرآنی برای فرهیختگان این رشته مناسب است یعنی دانشجویان ارشد به بالا و طلاب درس خارج که مقدمات لازم را در زمینه تفسیر و علوم قرآن (در حد مطالعات نیمه تخصصی که گذشت) فراگرفته اند. برای این گونه افراد مطالعه منابع زیر مناسب است:

یک: علوم قرآن سنتی

۱ – التمهید فی علوم القرآن، آیت الله معرفت، انتشارات اسلامی.

۲ – الاتقان فی علوم القرآن، جلال الدین سیوطی، دارالفکر بیروت.

۳ – التفسیر والمفسرون فی ثوبه القشیب، آیت الله معرفت (ره)، الجامعه الرضویه العلوم الاسلامیه.

۴ – بطن پژوهی قرآن، سید حیدر طباطبایی، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن

دو: علوم قرآن جدید

۱ – منطق تفسیر (۴) مباحث زبان قرآن و هرمنوتیک، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات المصطفی.

۲ – زبان قرآن و متدلوژی فهم آن، محمد باقر سعیدی روشن، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

۳ – زبان دین و قرآن، دکتر ابوالفضل ساجدی، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

۴ – قرآن و مستشرقان، دکتر محمد حسن زمانی، انتشارات بوستان کتاب.

ص:۶۷

۵ – تاریخ گذاری قرآن، دکتر محمد جواد اسکندرلو، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.

۶ – آشنایی با ادیان زنده جهان، حسین توفیقی، انتشارات سمت.

۷ – مجله تخصصی قرآن پژوهی خاورشناسان (۱–۹)، مرکز تحقیقات قرآن کریم المهدی (عج)

سه: روش شناسی

۱ – مبانی تفسیر فریقین، دکتر فتح الله نجارزادگان، انتشارات سمت.

۲ – قواعد التفسیر لدی الفریقین، محمد فاکر میبدی.

۳ – منطق تفسیر (۳)، روش تحقیق در تفسیر و علوم قرآن، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات المصطفی.

۴ – درآمدی بر تفسیر علمی قرآن، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات اسوه.

۵ – مکاتب تفسیری، علی اکبر بابایی، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

۶ – مجله تخصصی قرآن و علم (ش ۱–۷) مرکز تحقیقات قرآن کریم المهدی (عج).

چهار: تفسیر ترتیبی

۱ – تفسیر المیزان، علامه طباطبایی، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان.

۲ – تفسیر مجمع البیان، مرحوم طبرسی، المکتبه الاسلامیه.

۳ – تفسیر نورالثقلین، عروسی حویزی، انتشارات اسماعیلیان.

۴ – تفسیر کشاف، زمخشری، دار الکتب عربی.

۵ – تفسیر فی ظلال القرآن، سید قطب، دار احیاء التراث العربی.

ص:۶۸

۶ – التفسیر التربوی للقرآن، انور الباز، دار النشر للجامعات.

تذکر: در این مرحله مطالعات تفسیری به صورت تطبیقی (بین کتب شیعه و اهل سنت) صورت گیرد.

پنج: تفسیر موضوعی

۱ – پیام قرآن، آیت الله مکارم شیرازی، انتشارات مدرسه الامام امیرالمؤمنین (علیه السلام).

۲ – منشور جاوید، آیت الله سبحانی، دفتر انتشارات اسلامی.

۳ – تفسیر قرآن مجید، آیت الله جوادی آملی، مرکز نشر اسراء.

۴ – تفسیر تطبیقی (مبحث امامت)، دکتر فتح الله نجارزادگان، انتشارات المصطفی.

ششم: معارف قرآن

۱ – آیات الاحکام تطبیقی (فقه القرآن)، محمد فاکر میبدی، انتشارات المصطفی.

۲ – حکومت و سیاست در قرآن، دکتر حاج صادقی، انتشارات زمزم هدایت.

۳ – قرآن و هنر، دکتر علی نصیری، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.

۴ – قرآن و بهداشت روان، دکتر احمد صادقیان، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.

۵ – مدیریت از منظر قرآن و سنت، قوامی، دبیرخانه مجلس خبرگان.

۶ – پژوهشی در اعجاز علمی قرآن، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن.

فصل پنجم: شیوه های اجرایی

اشاره

ص:۷۱

مقدمه

بعد از آگاهی از مراحل پژوهش در دانش های قرآنی، ضروری است که با شیوه های اجرایی آن نیز آشنا شویم و یک شیوه متناسب با شرایط خویش را انتخاب کنیم.

البته شیوه های تحقیق در تفسیر و علوم قرآن (به ویژه در سطح تخصصی) متنوع است که بیان همه آن ها از حوصله این نوشتار خارج است.(۱) از این رو در این جا به صورت مختصر به چند شیوه اشاره می کنیم.

الف: شیوه فردی

اگر شخصی نتواند پژوهش های قرآنی جمعی انجام دهد یا در محیطی قرار داشته باشد که شرایط آماده نباشد، یاروحیه کار جمعی نداشته باشد می تواند از شیوه فردی استفاده کند. بدین صورت که در هر مرحله (عمومی - نیمه تخصصی - تخصصی) به موارد زیر عمل کند:

۱ - آماده سازی منابع

۲ - مطالعه منظم (طی برنامه روزانه یا هفتگی)

۳ - مطالعه هماهنگ منابع (مثلاً کتاب های علوم قرآن و تفسیر کنار هم مطالعه شود نه اینکه اول کتاب تفسیر بخواند سپس علوم قرآن شروع کند).

۴ - خطکشی زیر مطالب مهم و خلاصه برداری از متون.

۵ - استفاده از شیوه های شنیداری و دیداری در کنار خواندن منابع.

۱- (۱) ر. ک: منطق تفسیر قرآن (۳)، روش های تحقیق در تفسیر و علوم قرآن.

برای مثال برخی ترجمه های قرآن و نیز تفسیر قرآن مهر و پرسش و پاسخ های قرآنی به صورت نرم افزار صوتی آماده شده و در بازار موجود است(۱) که می توان در فرصت های مناسب از آن ها استفاده کرد.

تذکر: در این شیوه مناسب است قرآن پژوه تلاش کند که از محضر استادان خصوصی یا عمومی بهره گیرد و برخی از دروس به ویژه علوم قرآن و روش شناسی را در کلاس درس بیاموزد.

ب: شیوه جمعی (حلقه های مطالعاتی):

این شیوه مناسب ترین راه برای کسانی است که می توانند به صورت گروهی کار کنند. در این شیوه مراحل زیر طی می شود:

۱ - تشکیل گروه قرآنی (۳ تا ۵ نفر) از میان افراد علاقمندی که حاضرند یک برنامه منظم قرآن پژوهی داشته باشند.

تذکر: هم سطح بودن افراد (از نظر علمی) ضروری است.

۲ - تقسیم کار بین اعضاء، برای مثال در مورد تفسیر تخصصی هر کدام از اعضا یک تفسیر را انتخاب و مطالعه و خلاصه برداری کرده و در جلسه به دیگران عرضه می کنند.

۳ - تشکیل جلسات منظم گروه (روزانه یا هفتگی)

۴ - پیش مطالعه هر کدام از اعضای گروه.

۵ - خط کشیدن زیر مطالب مهم و خلاصه برداری از متون

۶ - ارائه مطالب آماده شده هر یک از اعضا در جلسه به دیگران (به صورت مکتوب و شفاهی)

۱- (۱) ر. ک: مرکز کامپیوتری علوم اسلامی.

۷ – نقد و بررسی مطالب ارائه شده در جلسات

۸ – استفاده از استاد راهنما در جلسات (در صورت امکان)

۹ – نگارش نتایج جلسه توسط هر یک از اعضا و تدوین آن ها.

تذکر: در این شیوه همچون شیوه فردی لازم است به هماهنگی در مطالعه منابع و استفاده از شیوه های شنیداری و دیداری و بهره برداری از درس اساتید خصوصی و عمومی توجه شود.

ج: شرکت در رشته های تخصصی

این شیوه مطلوب ترین راه برای مطالعه نظام مند هر رشته علمی است. برخی از مراکز علمی معتبر تفسیر و علوم قرآن عبارتند از:

۱ – مرکز تخصصی تفسیر و علوم قرآن حوزه قم، زیر نظر حضرت آیت الله مکارم شیرازی.

مسئول: حجت الاسلام والمسلمین محمد فاکر میبدی.

آدرس: قم، خیابان صفائیه، کوچه آمار، مدرسه امام حسین (علیه السلام)، تلفن: ۷۷۴۰۸۰۲-۰۲۵۱

۲ – مدرسه عالی قرآن و حدیث، وابسته به جامعه المصطفی العالمیه.

مسئول: حجت الاسلام والسملمین دکتر محمد علی رضایی اصفهانی

آدرس: قم، خیابان ۱۹ دی (باجک)، فلکه جهاد، مجتمع آموزش عالی امام خمینی (علیه السلام)

تلفن: ۷۱۱۰۲۵۱-۰۲۵۱

۳ – موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (علیه السلام)، رشته علوم قرآن. تلفن: ۲۱۱۳۶۵۸–۰۲۵۱

۴ – پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، رشته تفسیر.

تلفن: ۲۱۱۱۱–۰۲۵۱

۵ – کلیه اصول دین ۷۷۷۳۵۲۵–۰۲۵۱

۶ – دانشگاه تفسیر و معارف قرآن کریم

تلفن: ۷۷۷۱۸۸۲–۰۲۵۱

۷ – دانشگاه قم (تربیت مدرس) ۲۸۵۳۳۱۱–۰۲۵۱

ص:۷۶

منابع

۱. اصول کافی، کلینی (ره)، مکتبه الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۸ ق.

۲. الترمذی، حافظ ابی عیسی محمد بن عیسی سوره، سنن ترمذی، تحقیق، عبدالوهاب عبداللطیف، بیروت، دار الفکر للطباعه و النشر، ۱۴۰۳ ق.

۳. تفسیر نمونه، استاد مکارم شیرازی، مطبوعاتی هدف، چاپ سی ام، ۱۳۷۲ ش.

۴. حرّعاملی، محمدحسن، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البیت، قم، ۱۴۰۹ ق.

۵. در آمدی بر تفسیر علمی قرآن، محمد علی رضایی اصفهانی انتشارات اسوه، قم، ۱۳۷۵ ش

۶. الذهبی، محمد حسین، التفسیر والمفسرون، ۱۳۹۶ ق، دار الکتب الحدیثه، بی جا، الطبعه الحدیثه، دو جلدی.

۷. رضایی اصفهانی، محمد علی، منطق تفسیر قرآن (۳) روش های تحقیق در تفسیر و علوم قرآن، نشر جامعه المصطفی (صلی الله علیه و آله) العالمیه، قم، ۱۳۸۵ ش.

۸. سبحانی، جعفر، تفسیر صحیح آیات مشکله قرآن، تنظیم سید هادی خسرو شاهی، قم، مؤسسه ی امام صادق (علیه السلام)، (انتشارات توحید)، ۱۳۷۱ ش.

۹. طباطبائی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان فی تفسیر القرآن، قم، مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۹۳ ق، ۲۰ جلد.

۱۰. الطبرسی (امین الاسلام)، ابوعلی الفضل بن الحسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، المکتبه الاسلامیه، چاپ پنجم، ۱۳۹۵ ق.

۱۱. علامه مجلسی، محمد تقی، بحار الانوار، المکتبه الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۵ ه. ق.

ص:۷۷

۱۲. قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، دار الکتب الإسلامیه، تهران، ۱۳۷۱ ش، چ ششم.

۱۳. قمی، ابوالحسن علی ابن ابراهیم، تفسیر قمی، نشر دارالکتاب للطباعه والنشر، ۱۳۸۷ ق.

۱۴. کاشانی، محمد محسن الفیض (م ۱۰۹۱ ق)، تفسیر صافی، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۲ ق، الطبعه الثانیه.

۱۵. المفردات فی غریب القرآن، الراغب الاصفهانی، تهران، المکتبه المرتضویه، ۱۳۳۲ ش.

۱۶. المنطق، محمد رضا، المظفر، انتشارات معارف، چاپ سوم ۱۳۸۸ ق، نجف اشرف.

۱۷. میزان الحکمه، محمد محمدی ری شهری، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، الطبعه الثالثه، ۱۳۶۷ ش.

ص:۷۸

راه های تهیه کتاب های انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن

الف. خرید حضوری:

به مراکز پخش که در ذیل به آن ها اشاره می شود:

۱. قم، انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن: قم، خیابان سمیه، خیابان شهید رجایی، کوچه ۴، پلاک ۷۷، تلفن: ۷۷۳۴۰۹۴-۰۲۵۱

۲. قم، انتشارات المصطفی: قم، خیابان حجتیه، روبروی درب مدرسه حجتیه، جنب بنیاد نهج البلاغه، تلفن: ۷۷۳۰۵۱۷-۰۲۵۱

۳. قم، انتشارات زمزم هدایت: قم، میدان دورشهر (جانبازان)، خیابان شهید فاطمی، نبش کوچه ۳، تلفن: ۷۷۳۰۷۳۵-۰۲۵۱

۴. قم، کتابفروشی مجتمع آموزش عالی امام خمینی (ره): قم، خیابان ۱۹ دی (باجک) میدان جهاد، کتابفروشی مجتمع آموزش عالی امام خمینی (ره)، تلفن: ۷۱۱۰۵۹۹-۰۲۵۱

۵. خراسان رضوی، انتشارات به نشر: مشهد، میدان بیمارستان امام رضا (علیه السلام)، ابتدای خیابان رازی، انتشارات آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، تلفن: ۳۷-۸۵۱۱۱۳۶-۰۵۱۱

۶. تهران، پکتا: تهران، خیابان حافظ، نرسیده به چهار راه کالج، نبش کوچه بامشاد، پلاک ۵۲۵، تلفن: ۵-۸۸۹۴۰۳۰۳-۰۲۱

۷. آذربایجان شرقی، کتاب فروشی شهید شفیع زاده: تبریز، خیابان امام خمینی (ره)، نرسیده به میدان ساعت، روبه روی خیابان تربیت، ۵۵۶۳۴۶۷۰-۰۴۱۱

ص:۷۹

۸ – اصفهان، کتاب فروشی اندیشه: اصفهان، خیابان شهرداری، اول خیابان ابوذر، روبه روی بازار حمام قدیم، کتاب فروشی اندیشه اصفهان، ۰۹۱۳۹۹۹۲۵۹۰.

۹ – تهران، فروشگاه آستان قدس رضوی – به نشر: تهران، خیابان انقلاب، مقابل درب اصلی دانشگاه تهران، فروشگاه آستان قدس رضوی به نشر، ۶۶۴۶۵۷۳۵-۸۸۹۶۰۴۶۶-۰۲۱

۱۰ – فارس، کتاب سرای قائم شیراز: استان فارس، شهرستان شیراز، میدان دانشجو، جنب خوابگاه قدس، کتابسرای قائم، ۰۷۱۱-۶۲۹۴۱۱۱

۱۱ – آذربایجان شرقی، کتاب فروشی اهل بیت (علیه السلام): تبریز، شهرستان مرند، خیابان پروین اعتصامی، روبه روی بانک صادرات، پلاک ۳۴، کتابفروشی اهل بیت (علیهم السلام)، ۲۲۵۷۴۴۷-۰۴۹۱

۱۲ – اصفهان – نجف آباد، انتشارات انصار الامام المنتظر: اصفهان، نجف آباد، خیابان منتظری شمالی، جنب حوزه علمیه امام المنتظر، نمایشگاه و فروشگاه، انتشارات انصار الامام المنتظر، ۲۵۱۲۶۰۰-۰۳۳۱

۱۳ – اصفهان – شهرضا، فروشگاه کتاب شهر ایران: اصفهان، شهر رضا، خیابان شهید بهشتی، مجتمع علی ابن ابیطالب، فروشگاه کتاب شهر ایران، ۲۲۳۹۶۹۳-۰۳۲۱

۱۴ – یزد، کتاب فروشی نیکوروش: یزد، خیابان امام خمینی (ره)، کتاب فروشی نیکو روش، ۶۲۶۴۶۹۹-۰۳۵۱

ص:۸۰

۱۵ - ایلام، مؤسسه فرهنگی غدیرخم ایلام: ایلام، خیابان فردوسی، بالاتر از تعاونی ۱۵، ۳۳۳۲۸۸۸-۰۸۴۱ و ۰۹۱۸۳۴۱۰۹۰۳

۱۶ - خراسان جنوبی، نمایشگاه دائمی کتاب: خراسان جنوبی، بیرجند، میدان شهدا، نبش حکیم نزاری ۱، ۲۲۲۴۴۹۵-۰۵۶۱.

۱۷ - مازندران، محصولات فرهنگی حاج بصیر، شهرستان بابل، جنب مسجد جامع، سازمان تبلیغات اسلامی شهرستان بابل، مرکز فرهنگی شهید حاج بصیر، ۲۲۹۸۱۵۵-۰۱۱۱.

۱۸ - فارس، کتابفروشی موعود: شیراز، خیابان زند، جنب هلال احمر، ساختمان مرکزی علوم پزشکی شیراز، تلفن: ۲۱۲۲۰۵۸-۰۷۱۱.

۱۹ - همدان، کتابفروشی منتظران نور: همدان، خیابان شهدا، کوچه آخوند، کتابفروشی منتظران نور، تلفن: ۲۵۱۷۴۰۵-۰۸۱۱

۲۰ - آذربایجان غربی، مؤسسه آموزش پژوهشی امام صادق (علیه السلام)، آذربایجان غربی، ارومیه، جاده سلماس، پشت ماکارونی چی چست، کوچه نانوایی، منزل نوساز، تلفن: ۰۹۱۴۳۸۸۷۶۶۹

۲۱ - اردبیل، نمایشگاه دائمی کتاب ولایت: اردبیل، مابین عالی قاپو و باغیشه، روبروی دبیرستان بهار، تلفن: ۲۲۵۳۸۰۰-۰۴۵۱

۲۲ - مرکزی کتابفروشی سادات، استان مرکز، شهرستان اراک، خیابان پاسداران، بعد از چهارسو، روبه روی کامپیوتر مرکزی، کتابفروشی سادات، تلفن: ۲۲۲۷۳۹۱-۰۸۶۱

ص:۸۱

۲۳ – قزوین، کتاب شهر ایران: قزوین، خیابان فلسطین، چهار راه عمران، فروشگاه کتاب شهر ایران، ۳۳۵۷۵۳۴-۰۲۸۱

۲۴ – لرستان، کتاب شهر ایران: لرستان، خرم آباد، خیابان آیت اللّه کمال وند، جنب سینما استقلال، ۲۲۳۲۷۸۰-۰۶۶۱

۲۵ – تهران، کتاب و محصولات فرهنگی صوت العظیم: تهران، شهر ری، میدان شهید مدرس، جنب حوزه علمیه حضرت عبدالعظیم، ۵۱۲۲۳۳۸۱-۰۲۱

۲۶ – خراسان رضوی، انتشارات دیانت، خراسان رضوی، مشهد، چهار راه شهداء، کوچه آیت اللّه بهجت ۲، مجتمع گنجینه کتاب، طبقه منهای یک، پلاک ۶۰۴، ۲۲۲۶۸۹۷-۰۵۱۱

۲۷ – اصفهان، انتشارات قانون مدار: اصفهان، کاشان، میدان امام خمینی، ابتدای خیابان ابوذر ۲، جنب بیمه البرز مرکزی، پلاک ۳۲، ۴۴۷۱۰۱۴-۰۳۶۱

۲۸ – اصفهان، کتابسرای حکمت اصفهان: اصفهان، چهار باغ پایین، روبه روی اداره کل تربیت بدنی، جنب بانک صادرات، ۲۲۴۰۶۰۸-۰۳۱۱ و ۰۹۱۳۲۷۰۲۹۸۸

۲۹ – خوزستان، مؤسسه قرآنی بصیرت آبادان: خوزستان، آبادان، ایستگاه ذوالفقاری، ۴۰ متری، روبه روی جایگاه گاز، ۴۴۵۶۰۶۰-۰۶۳۱ و ۰۹۱۶۷۶۷۱۴۷۵

۳۰ – افغانستان، کتابفروشی مدرسه رسالت: افغانستان، کابل، پل سرخ، قلعه وزیر، مدرسه رسالت، حاج شیخ جواد صالحی، تلفن: ۰۰۹۳۷۹۹۵۵۶۵۵۷ و ۰۰۹۳۷۷۷۵۵۶۵۵۷ و ۰۹۱۲۵۵۷۸۵۸۰

ص:۸۲

انتشارات تفسیر و علوم قرآن تقدیم می کند:

۱-۱۷. پرسش های قرآنی جوانان ج ۱-۱۷، محمدعلی رضایی اصفهانی و جمعی از پژوهشگران

۱۸. فلسفه احکام (۲) حکمت ها و اسرار نماز، احمد اهتمام

۱۹. آموزه های عاشورا، محمدعلی رضایی اصفهانی

۲۰. تفسیر قرآن مهر، سوره یوسف (علیه السلام)، محمدعلی رضایی اصفهانی و جمعی از پژوهشگران

۲۱. تفسیر قرآن مهر، سوره توبه، محمدعلی رضایی اصفهانی و جمعی از پژوهشگران

۲۲-۴۳. تفسیر قرآن مهر (ج ۱-۲۲)، محمدعلی رضایی اصفهانی و جمعی از پژوهشگران

۴۴. مراحل انس با قرآن - دکتر محمد فاکر میبدی

۴۵-۴۶. پژوهشی در اعجاز علمی قرآن (جلد ۱ و ۲)، دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی

۴۷. مستشرقان و تاریخگذاری قرآن، دکتر محمدجواد اسکندرلو

۴۸. قرآن و هنر، دکتر علی نصیری

۴۹. قرآن و بهداشت روان، دکتر احمد صادقیان

۵۰. اعجازها و شگفتی های علمی قرآن - محمدعلی رضایی اصفهانی و محسن ملاکاظمی

۵۱. قرآن و ریاضیات، سید مرتضی علوی

۵۲. پژوهشی در روایات تفسیری امام باقر و امام صادق (علیه السلام)، دکتر لاله افتخاری.

۵۳. قرآن و کیهان شناسی، سید عیسی مسترحمی.

۵۴. پژوهشی تطبیقی در بطون قرآن، سید حیدر طباطبایی.

۵۵. شگفتی های پزشکی در قرآن، حسن رضا رضایی.

۵۶. انس با قرآن، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی.

۵۷. مدیریت علوی (حکمت ها و آموزه های مدیریتی عهدنامه مالک اشتر)، حسن علی اکبری.

۵۸-۶۵. مجله تخصصی قرآن و علم (۱-۸).

۶۶-۷۵. مجله تخصصی قرآن پژوهی خاورشناسان (۱-۱۰).

۷۴. شگفتی های پزشکی در نهج البلاغه، حسن رضا رضایی.

۷۵. تعارضات وهابیت، ابوالمصطفی.

۷۶. سیمای سوره های قرآن، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی.

۷۷. فلسفه احکام (۱) حکمت ها و اسرار احکام بهداشتی اسلام - احمد اهتمام

۷۸. ترجمه آموزشی قرآن، محمد علی رضایی اصفهانی و جمعی از اساتید حوزه و دانشگاه.

ص:۸۴

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ.ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

قائمیه
مرکز تحقیقات رایانه‌ای
اصفهان
WWW
برای داشتن کتابخانه های‌تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹